

**АКАДЕМИЈА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА СИРМИЈУМ –
СРЕМСКА МИТРОВИЦА**

МАСТЕР РАД

ТЕМА

**Проблем изговарања гласова деце предшколског узраста
и стратегије подршке**

Професор:

др Слађана Миленковић, проф.

Студент:

**Данко Пауновић,
бр. индекса 18/22М**

Сремска Митровица, 2026.

АПСТРАКТ

Правилан изговор гласова код деце предшколског и касније школског узраста све је већи проблем у савременом друштву. Овај проблем битно утиче на сазнајни, социјални и емоционални развој детета и зато је потребно да се у превенцију и решавање проблема укључе сви битни фактори – породица, васпитачи и стручне службе (психолози, педагози и логопеди) у предшколским установама.

Циљ овог рада је да, на основу истраживања, које је рађено у неколико чачанских вртића, укаже на најчешће артикулационе поремећаје који се јављају код деце предшколског узраста, а који остају и када крену у школу. Такође, покушаћемо да нађемо решења и стратегије подршке како би се на време реаговало да се проблем реши или да до њега не дође, ако је то могуће.

Као најчешћи узроци за све већу учесталост овог проблема истичу се употреба дигиталних медија (мобилних телефона, таблета, телевизије) још на раном узрасту детета, али и недостатак комуникације родитеља са децом.

Васпитачи, учитељи и логопеди су показали смернице којима би се овај проблем могао умањити, а превенција је, свакако, један од најзначајнијих корака. Истакнуто је и то да је потребно више логопеда у вртићима и школама, али и већа сарадња васпитача и учитеља са родитељима и спремност родитеља и друштвене заједнице у целини да се суоче са проблемом.

Кључне речи: *поремећај изговора, предшколски узраст, дигитални медији, комуникација родитељ-дете, превенција*

Садржај

1. Увод	1
2. Теоријски део.....	2
2.1. Говор као темељ опште културе.....	2
2.2. Теорије о развоју говора.....	4
2.3. Развој говора деце.....	9
2.4. Поремећаји у изговарању гласова.....	11
2.5. Улога и задаци васпиташа у развијању вербалне комуникације деце.....	13
2.6. Говорни развој и предчиталачке вештине.....	15
3. Методологија истраживања.....	20
3.1. Предмет истраживања.....	20
3.2. Циљ истраживања.....	20
3.3. Задаци истраживања.....	20
3.4. Методе и инструменти коришћени у истраживању.....	20
3.5. Узорак истраживања.....	21
3.6. Очекивани резултати.....	22
3.7. Анализа резултата са дискусијом.....	22
3.7.1 Анализа анкетног упитника за васпитаче.....	22
3.7.2. Анализа анкетног упитника за учитеље.....	26
3.7.3. Анализа интервјуа са логопедима.....	30
3.7.4. Доступност логопедске подршке у школама и вртићима и законски оквир.....	35
4. Стратегије подршке и промене у пракси.....	36
4.1. Потребa за унапређењем постојећег приступа развоју правилног изговора гласова.....	36
4.2. Правци предложених промена.....	36
4.2.1. Планирање и редовно спровођење артикулационих активности.....	37
4.2.2. Интеграција у игру и свакодневне активности.....	37
4.2.3. Јачање сарадње са породицом.....	38
4.2.4. Индивидуализован приступ у раду са децом.....	38
4.2.5. Потребa за већим бројем логопеда у предшколским установама.....	38
4.2.6. Стручно усавршавање васпитача.....	39
4.3. Развој говора у корелацији са другим наставним областима.....	39

4.4. Примери активности за развој говора кроз различите наставне области...	41
4.5. Вођена фантазија.....	42
4.5.1. Примери за вођену фантазију.....	44
4.6. Кроз игру до правилног изговора: радионица за старији предшколски узраст.....	45
4.6.1. Евалуација и развојни значај радионице.....	49
5. Закључак.....	50
Литература.....	52
Прилози.....	54

1. УВОД

У свакодневој пракси васпитача уочено је да говор има централну улогу у целокупном развоју детета. Говору претходи невербална комуникација и он се најпре спонтано јавља. За каснији развој говора битан је утицај околине у којој дете одраста (Миленковић, 2012). Свакако је најбитнији утицај породице, а затим вртића и школе. Уредан говорно-језички развој, правилан изговор свих гласова до шесте године, способност детета да разуме шта говори, да разуме шта други говоре, да уме само да преприча причу неки су од услова за развој предвештина читања и писања (М.Николић, С. Миленковић, 2019).

Последњих неколико година у предшколским установама, али и у основним школама, осим других говорно-језичких поремећаја примећен је и знатан пораст броја деце са проблемима у изговарању гласова. У ПУ „Чика Јова Змај“ у Београду 2016. године обављено је врло детаљно истраживање у вези са овим проблемом. Оно је показало да је тада код скоро 40% деце предшколског узраста регистрована дислалија. Према подацима више аутора који су се бавили артикулацијом (по дефиниције Н. Доброте то је „правилно изговарање гласова на одређеном узрасту детета“), учесталост поремећаја се креће од око 30% па чак до преко 60% (Доброта, 2010: 11). Овај проблем уочен је и у вртићима у Чачку, што је био мотив да се њиме детаљније бавимо.

Према подацима добијеним од логопеда у овом истраживању, у данашње време више од 60% деце има неки облик поремећаја говора, што је алармантно. Ово истраживање је рађено у чачанским вртићима *Радост*, *Гимназион* (1, 2 и 3), *Мали капетан* и *Моје детињство*, и у основним школама *Свети Сава* и *Др Драгиша Мишовић*. Анализа добијених података путем упитника и интервјуа показале да су код предшколске и школске деце најчешћи поремећаји дислалије и који су, према мишљењу испитаних васпитача, логопеда и учитеља, најчешћи узроци ових поремећаја. У сарадњи са свим наведеним учесницима, у завршном делу анализе биће понуђени предлози за решавање овог, све већег, проблема.

2. ТЕОРИЈСКИ ДЕО

2.1. Говор као темељ опште културе

„Човек је сам себи изумео језик – од тонова живе природе – као обележја свог владајућег разума /.../ Шта је иначе био тај први језик ако не збирка елемената поезије? Подражавање природе која испушта звуке, дела, креће се! Узет из интеракције свих бића и оживљен интеракцијама људског осећања! Природни језик свих разумних створења, сабијен у гласове, у слике, радње, страсти и живог дејства!“
(Јохан Готфрид Хердер, *Расправа о пореклу језика*)

Говор је средство комуникације, али и основни алат помоћу којег дете упознаје свет, развија мишљење и успоставља социјалне односе. Бројна истраживања потврђују да су развој говора и развој мишљења нераскидиво повезани (Виготски, 1983). У предшколском узрасту говор се интензивно развија кроз интеракцију са одраслима и вршњацима. Кроз игру, разговор, слушање прича и песама, дете постепено усваја нове речи, граматичке структуре и правила комуникације. Према Виготском, управо социјална интеракција представља основу за развој виших психичких функција, међу којима говор представља посебно место: „Првобитна функција говора је функција саопштавања, друштвеног повезивања, деловања и одраслих и детета на околину. Првобитни говор детета је, дакле, чисто социјалан“ (Виготски, 1983: 77). Због тога васпитач има важну улогу у стварању подстицајног говорног окружења у коме се дете осећа прихваћено и сигурно да се изрази.

Развој говора значајно утиче и на емоционални развој детета. Дете које уме да вербализује своја осећања лакше се носи са фрустрацијама и конфликтним ситуацијама. Говор има важну улогу у развоју социјалних вештина. „Друштвена комуникација путем језика (и говора, јер „реализација језика јесте – говор“) има два главна вида: изражавање и саопштавање. Језик нам омогућује да обликујемо и изразимо своје мисли, као и своја осећања, жеље, наде, стрепње – све што чини део нашег духовног живота“ (Бугарски, 2023: 27). У свакодневним ситуацијама у вртићу, кроз разговор и усмеравање, дете учи да именује емоције, разуме туђа осећања и

развија саосећајност. Веома је важно да васпитач благовремено уочи могућа одступања у развоју говора. Рано препознавање говорних тешкоћа и сарадња са родитељима и стручним сарадницима омогућавају правовремену подршку детету. Правовремено решавање проблема има велики значај за каснији успех у учењу и социјализацији, нарочито у периоду поласка у школу.

У приручнику о активном учењу истиче се да су говор и језик кључни јер активност ученика подразумева и „широк дијапазон свих врста активности које могу допринети бољем и квалитетнијем овладавању знањима и умењима, као што су способност дијалога, доброг презентовања сопствене идеје, решења, способност аргументовања властитог става, дискутовања, постављања питања, доношења одлука, преузимања иницијативе, бољег самоспознавања и ефикаснијег коришћења сопствених интереса и способности“ (Ивић, Пешикан, Антић, 2001: 52). Дакле, говор представља основни инструмент социјалне интеракције и процеса учења јер омогућава активно укључивање ученика у наставне ситуације.

Говор има и шири друштвени и културни значај. Кроз језик и говор преносе се културне вредности, обичаји и идентитет заједнице. Професор Милан Шипка истиче да култура говора представља важан део опште културе личности, „то је степен усавршености властитог говора, тј. овладавања вјештином правилног, тачног и течног исказивања властитих мисли и осјећања и успјешне комуникације с другим члановима говорне заједнице“ (Шипка, 2005: 88). Према томе, човек који је вешт у вербалној комуникацији, који уме потпуно и јасно да образложи своје мишљење и ставове, биће успешнији и зато је култура говора веома значајна и у професионалном раду. Њени темељи се постављају управо у раном детињству. Васпитач, као модел правилног говора, има одговорност да негује богат и правилан језички израз.

„У српском народу постоји пословица: *Проговори да те видим ко си*, у којој је садржано давно сазнање да је обележје човекове личности: говор, његов лични говорни израз – његов идиолект. У том говорном изразу огледа се и степен мисаоног (когнитивног) развоја, и емоционално стање говорника, и економски положај породице у којој је растао“ (Васић, 1980, према Миленковић, 2024:13).

Емил Каменов у својој књизи „Образовање предшколске деце“ говори да савремена психологија и предшколска педагогија истичу велики значај развоја детета у раном детињству, јер је оно база за све будуће особине личности. „Утврђено је да

многе особине образовне, културне и друштвено потврђене личности имају своје корене у детињству, пре почетка формалног школовања. То се односи на сензомоторне вештине, способност сналажења у друштвеној средини и способност комуникације (посебно говорне), као и низ других особина које обезбеђују успех у школи“ (Каменов, 2008:11).

На основу свега наведеног може се закључити да је развој говора један од кључних задатака васпитно-образовног рада у предшколским установама. Улагањем у развој говора, васпитач доприноси развоју мишљења, емоционалне стабилности и социјалних вештина детета. Тиме се постављају добри темељи за његово даље образовање и живот у заједници.

2.2. Теорије о развоју говора

Развој говора је континуирани процес о којем постоји више теорија од којих ћемо поменути бихејвиористичку, нативистичку, функционалну теорију – Пијажеово схватање говора и схватање говора према теорији Дороти МекКарти.

Бихејвиористи истичу улогу искуства у развоју говора, поткрепљење и подражавање као основне принципе учења, почев од првог дететовог плача које је заправо и прва реч. Мајка реагује на плач детета кад је гладно и тиме она поткрепљује његов плач. На тај начин дете научи да плаче и кад осети неку другу потребу. За принцип учења поткрепљењем везана је и генерализација. Поткрепљење је храна коју дете добија, а генерализацију представљају умирујуће речи које мајка изговара док га га храни и које касније у некој другој ситуацији могу дете да смире, делују опуштајуће на њега. Бихејвиористи истичу и то да деца уче да говоре, јер ће оно дете које вербало исказује своје жеље пре бити награђено од оног које потребе и жеље исказује гестом.

Ноам Чомски, као представник нативистичке теорије, сматра да искуство нема пресудну улогу за развој говора деце, већ наследни фактор – „ код детета постоји урођена предиспозиција за одређени језик, тј. универзална граматика која се преноси генетички“ (Миленковић, 2012).

Говорећи о улогама које имају наслеђе и средина (искуство), Никола Рот сматра да је није оправдано наглашавати само један од ових фактора. „И наслеђе и средина

важни су и неопходни за развитак појединца. /.../ Под утицајем средине развитак појединца остварује се на: оно што је појединац путем наслеђа донео на свет, и на оно што је већ под утицајем средине развијено. При томе појединац није пасиван, него је мање или више активан. /.../ Зато бисмо могли рећи да развитак психичког живота и степен развитка психичких функција и психичких особина појединца зависи од три фактора: од наслеђа, од средине и од његове активности“ (Рот, 1987:56-57).

Пијаже је анализирао узорке говора предшколске деце у вртићу Швајцарској и издвојио је две функције говора: социјалну (говор као средство комуникације) и егоцентричну. Егоцентричан говор не служи за комуникацију, то је више говор за себе. Иако присуство других може да подстакне овај говор, дете не тражи саговорника, оно не води рачуна о слушаоцу. Егоцентрични говор се манифестује кроз: **ехолалију** (понављање звукова, речи, фраза), **монологод** (дете говори само са собом) и **колективни монологод** (дете говори у присуству других, али им се не обраћа, већ говори за себе). У свим овим случајевима говор прати дететове активности. По Пијажеу егоцентрични говор нестаје око седме године, када долази до појаве социјалног говора. Облици социјалног говора су: **адаптиране информације** (разговор са другима, саопштење или утицај на активност другог); **питања и одговори**; **критике и ругања** (примедбе на понашање и рад другог) и **наредбе, захтеви и претње**. (Зотовић-Костић, 2023).

Следећа табела приказује најбитније одлике егоцентричног и социјалног говора, као и разлике између њих.

Аспект	Егоцентрични говор	Социјални говор
Усмереност	Ка себи	Ка другима
Сврха	Организација сопственог мишљења и активности	Комуникација и размена информација
Присуство саговорника	Саговорник није важан	Саговорник је неопходан
Разумевање перспективе	Нема уважавања туђе перспективе	Уважава се перспектива саговорника

Узраст	Најчешће у раном детињству (3 – 6 год.)	Доминантан у каснијем предшколском и школском узрасту
Пример	„Сад ћу овде да ставим коцку“	„Хајде да заједно направимо кућу“
Развојни ток	Постепено се смањује	Постаје доминантан облик говора

Егоцентрични говор карактеристичан је за млађи узраст и усмерен је ка самом детету, без потребе за саговорником. Он помаже детету да прати и организује своје активности. Социјализовани говор развија се касније и представља основни облик комуникације међу људима. У њему дете уважава саговорника, прилагођава поруку и користи говор за размену информација, за сарадњу и изградњу социјалних односа.

Пијаже и Виготски немају исте ставове о егоцентричном говору. Да би се лакше упоредили, они су дати кроз следећу табелу:

Аспект	Ж. Пијаже	Л. Виготски
Порекло егоцентричног говора	Последица је егоцентричног мишљења детета	Прелазни облик између социјалног и унутрашњег говора
Функција	Нема праву комуникативну функцију	Има важну сазнајну и саморегулаторну функцију (да би дете управљало својим понашањем, мишљењем и активностима)
Усмереност говора	Усмерен ка себи, без обраћања другима	Усмерен ка себи, али је проистекао из социјалне интеракције
Однос према развоју	Знак незрелости мишљења	Неопходна фаза у развоју мишљења

Даљи развој	Постепено нестаје развојем социјалног говора.	Током времена се трансформише у унутрашњи говор.
Улога околине	Мање значајна	Пресудна за настанак и развој говора
Пример	Не обраћајући се другима, дете говори док се игра.	Дете наглас коментарише своје поступке како би се организовало.

Пијаже егоцентрични говор посматра као израз когнитивне незрелости детета и његове неспособности да сагледа перспективу других. Сматра да овај облик говора нема значајну комуникативну функцију и да се са развојем социјалног говора постепено губи. Насупрот томе, Виготски егоцентрични говор види као веома важну развојну фазу насталу из социјалне интеракције. Према његовом мишљењу, овај говор има улогу у регулацији понашања и мишљења и касније се интернализује, постаје унутрашњи говор.

Америчка психолошкиња Дороти МекКарти, која је се у свом раду посебно посветила развоју језика и говора деце у предшколском узрасту, у односу на Пијажеа свеобухватно приступа разумевању развоја говора. Као и Пијаже и МекКартијева говори о поменутих подврстама егоцентричног говора, али наглашава и улогу средине. МекКаријева, као Пијаже, не дели дечји говор строго на егоцентрични и социјализовани. Она сматра да егоцентрични говор не значи и социјалну незрелост детета, већ је користан јер има практичну, информативну и креативну улогу, он је средство учења, планирања и организовања сопствених активности.

МекКартијева уводи и више категорија социјализованог говора:

- Информативни говор (дете другима говори о догађајима, доживљајима, описује шта види – нпр. *Деда је купио нове ципеле*);
- Примедбе о непотребној ситуацији (односе се на оно што се у датом тренутку дешава – нпр. када дете у игри каже: *Саплео си ме.*)
- Примедбе логички повезане са непосредном ситуацијом (оне не описују тренутни догађај, али су логички повезане са ситуацијом – нпр. *Ако ставим коцку овде, онда неће пасти, као пре.*)

- Ирелевантне примедбе (нису ни директно, ни логички повезане са актуелном ситуацијом – нпр. дете прави кућу од коцкица и каже: *Јутрос сам се играо са мачком.*)
- Упитни говор (поставља питања ради стицања информација, провере или појашњења – *Зашто ниси дошао код мене?*);
- Заповедни говор (усмеравање других на одређено понашање, давање наредби, претње, захтеви – нпр. *Склони се одатле!*);
- Молбени говор (тражење помоћи, дозволе или услуге на културан начин – нпр. *Молим те, додај ми лутку!*)
- Сугестивни говор (предлагање, саветовање, усмеравање активности других – нпр. *Хајде да гледамо цртани.*)
- Критички говор (изражавање неслагања или процена поступака других – нпр. *Не треба то да радиш.*)
- Оцењивачки говор (изношење вредносних судова о предметима, поступцима или ситуацијама – нпр. *Тај филм је досадан.*)
- Регулативни говор (усмеравање и организација зајеничких активности, одржавање реда у игри или групи – нпр. *Хајде да сви седнемо на под.*)
- Драмска имитација (дете имитира одрасле, звукове који нас окружују, гласове животиња)

Ове категорије социјализованог говора показују да је он функционално богат јер омогућава пренос информација, изражавање ставова и емоција, регулисање односа у групи и усмеравање активности. Тако, говор није само средство комуникације, већ и алат за развој социјалних вештина.

Српски психолог Владислав Панић сматра да језик у својој суштини има социјални карактер и „због тога, ни дечје монологе не треба сматрати егоцентричним. Код ових монолога нема саговорника, а нема ни потребе за њим, јер је он замишљен, и као такав, довољан. Али, он је знак да дете треба социјални контекст, и да се бори за њега. Касније ће та борба бити још изразитија. Дете ће да пита и оно што му је јасно само да би остварило живи контакт за којим осећа неодољиву потребу“ (Панић, 1984: 57).

2.3. Развој говора деце

На нормалан развој говора утичу органски, психички и социјални чиниоци, од којих су најважнији:

- Формиран говорни, артикулациони апарат. Иако новорођенче већ има говорне органе, то није довољно за развој говора.
- Дobar слух је, такође, неопходан за учење говора. Ако је дете наглуво, то отежава учење и изговор. Недостатак слуха смањује способност имитирања.
- Неопходан услов за развој свих психичких способности, па и говора, јесте морфолошко и функционално сазревање моздане коре.
- Са развојем говора тесно су повезани и интелигенција и способност мишљења. „Један од најбољих тестова за мерење интелигенције представља баш тест богатства речника“ (Панић, 1984:57). Ако дете заостаје у говорном развоју, то је значајан показатељ за успорени развој интелигенције. Међутим, не мора да значи да је то увек правило, јер има изузетака. Некада се и код изузетно талентоване деце за неке друге способности може јавити кашњење у говорном развоју. Такође, успорен развој говора код деце не мора да значи и умањену интелигенцију, већ може бити последица неких других фактора.
- Говорни узор које дете има у свом окружењу, најпре у породици, неопходан је и, најчешће, пресудан за развој говора и од тог узора, између осталог, зависи и који ће језик дете научити. Из „спонтаних сплетова разних звукова /.../ постепено се издвајају одређени гласови, фонеме. /.../ Испитивања су показала да се у прва два месеца живота у овим гласовима беба могу наћи сви говорни звуци које људски гласовни систем може произвести, укључујући и француске трилере, немачке умлауте, арапске грлене сугласнике и све друге. Под утицајем околине, на бази имитирања, дете, све чешће производи оне фонеме које чује, а занемарује оне које не чује и који се постепено и дефинитивно губе“ (Панић, 1984:58).
- Емоционални фактори имају вема значајну улогу у току стицања говорних способности. Емоционални потреси успоравају говорни развој. Са побољшањем емоционалног живота детета, дете брже напредује у свим способностима, а посебно у говору.

- Значајну мотивациону улогу у свакој активности, учењу, па и у стицању говорних способности има похвала коју треба што чешће користити. При том треба водити рачуна да не треба претеривати, не треба се одушевљавати када дете тепа, јер ће оно наставити тако да говори. Исто тако и незаинтересованост средине, подсмевање и претерано инсистирање на беспрекорности могу имати тешке последице (Панић, 1984).

Говорни развој, дакле, започиње већ у најранијем периоду живота, много пре појаве првих речи. У првим месецима живота дете се изражава плачем, који има комуникативну функцију. Плач сигнализира основне потребе детета. Око другог и трећег месеца јавља се гукање. Оно представља спонтану вокализацију и први покушај гласовног изражавања. Касније се јавља брбљање за које је карактеристично понављање слогова (ма-ма, ба-ба). Ове фазе су важне јер представљају вежбу говорног апарата и припрему за каснији развој смисленог говора. Овај период представља *прелингвистичку фазу* – „раздобље од првог крика детета до свесне употребе прве речи са значењем, што се у просеку дешава око 12. месеца живота“ (Јовановић-Симић, Дурановић, Петровић-Лазич, 2017:16).

Око прве године дете изговара прве смислене речи. Овај период у развоју говора детета назива се *лингвистичка фаза*. Речи које дете најчешће прве изговара јесу именице и односе се на особе или предмете из дететове непосредне околине. У овом периоду реч има значење целе реченице (нпр. реч „мама“ може да значи: „Мама, дођи, гладан сам“). У другој и трећој години долази до наглог развоја говора. Фонд речи које дете употребљава брзо се богати, дете почиње да комбинује речи и гради једноставне реченице које су кратке и граматички не морају бити правилне, али имају јасну комуникативну функцију – дете користи говор како би изразило потребе, жеље и емоције. Са даљим развојем говор постаје граматички правилнији и сложенији. Дете усваја основна граматичка правила. У предшколском узрасту говор постаје све више социјализован. Дете учи да прилагођава свој говор саговорнику, да слуша друге и учествује у дијалогу. Поставља питања, препричава догађаје, изражава мишљење. У овом периоду, осим породице, значајну улогу имају и вршњаци и васпитачи.

2.4. Поремећаји у изговарању гласова

Развој говора код деце представља сложен и постепен процес који обухвата сазревање говорних органа, развој слуха, моторике, мишљења и социјалне интеракције. У оквиру тог процеса, развој гласова (фонолошки и артикулациони) има посебно значајну улогу, јер правилна артикулација омогућава јасну и разумљиву комуникацију. Усвајање гласова одвија се по одређеном реду и у складу са узрастом детета, али су индивидуалне разлике увек могуће. Појам *фонолошки* односи се на начин на који дете разуме, организује и користи гласове. Фонологија се не бави тиме како се гласови физички изговарају, већ како се они користе да би разликовали значење речи. Појам *артикулациони* односи се на физичку и моторичку продукцију гласова, односно на рад говорних органа. Кључна разлика између појмова фонолошки и артикулациони дата је у следећој табели:

Фонолошки	Артикулациони
Бави се системом гласова	Бави се изговором гласова
Односи се на језичка правила	Односи се на моторичке способности
„Да ли дете зна који је глас?“	„Да ли дете може да изговори глас?“
Пример фонолошког проблема: Дете може правилно артикулисати глас Ш, али га у говору замењује гласом С (<i>сана</i> уместо <i>шана</i>)	Пример артикулационог проблема: Дете зна разлику између С и Ш, не меша их по значењу, али не може моторички да изговори Ш, па га изобличава или замењује.

Дете у свом развоју гласове усваја по одређеном редоследу. Нека деца гласове усвајају лако и правилно их изговарају, а нека имају потешкоће. Гласови који су моторички једноставнији за изговор пре се и лакше усвајају. Један од најчешћих и данас све више присутних говорно-језичких поремећаја код деце је поремећај у артикулацији гласова, који нарушава разумљивост говора, отежава комуникацију и

може довести до проблема у социјалном и емоционалном развоју детета (Доброта, 2010).

Време развитка гласова код деце према проф. Д. Вулетић (Доброта, 2010):

УЗРАСТ	ГЛАСОВИ
1	А, Б, В, М, П, Т, Д
2	Г, И, Ф, Н
3	Е, У, Њ, О, Х, К
4	С, Ш, З, Ц, Ч, Л, Љ, Р
5	Ј, Ж, Ћ, Ђ, Џ

Нада Доброта сматра да су ови стандарди у развоју гласова „врло дискутабилни“ и да најновија истраживања показују да је потребно преиспитати их. Свакако, дете са пет и по година требало би да правилно изговара све гласове матерњег језика. „После навршене пете године неправилно изговарање гласова се дефинише као патолошко стање“ (Доброта, 2010: 58).

С обзиром на то да смо се током истраживања највише сусретали са функционалним дислалијама, овде ћемо о њима и говорити. Функционалне дислалије су поремећаји изговора гласова код деце нормалног интелектуалног развоја, код којих не постоји органско оштећење говорних органа, слуха или нервног система, већ је проблем у начину коришћења артикулационих органа. Најчешћи узроци су неправилан говорни модел из окружења, дете тешко разликује гласове, навике из раног детињства (сисање прста, дуга употреба цуцле) и психолошки фактори (несигурност, стидљивост).

Сматра се да дете правилно изговара гласове ако га артикулише на иницијалном (глас је на почетку речи), медијалном (глас је у средини речи) и финалном положају (глас је на крају речи). Дислалије се манифестују на неколико начина:

- **омисија**: дете изоставља одређени глас у говору (мака – мајка);
- **супституција**: дете глас који не уме да изговори замењује другим гласом (јујашка – љуљашка);
- **дисторзија**: дете не изговара чисто неки глас (нпр, грлено Р);
- **назализовање** гласа (говор „кроз нос“).

Облици дислалија:

сигматизам	Неправилан изговор гласова: С, З, Ц, Ш, Ж, Ч, Џ, Ћ и Ђ
ротацизам	Неправилан изговор гласа Р
ламбдацизам	Неправилан изговор гласова Л и Љ
јотацизам	Неправилан изговор гласа Ј
каптацизам	Неправилан изговор гласа К
гамацизам	Неправилан изговор гласа Г
тетацизам	Неправилан изговор гласа Т
делтацизам	Неправилан изговор гласа Д
тетизам	Замена више сугласника гласовима Т и Д
етацизам	Неправилан изговор вокала Е

Васпитач има важну улогу у раном препознавању проблема у изговарању гласова код деце, јер је управо он особа која дете свакодневно посматра у разним ситуацијама – кроз спонтани говор, игру и групне активности, васпитач може да уочи одступања у артикулацији, као што су замене, изостављања или неправилно изговарање изговарање појединих гласова.

Праћење развоја гласова омогућава правовремено уочавање одступања и спречавање каснијих говорних и језичких тешкоћа. Зато је важно разликовати развојне фазе од патолошких стања и на време укључити стручњаке, јер развој гласова представља темељ даљег језичког развоја и успешне комуникације и има значајно место у укупном развоју детета.

2.5. Улога и задаци васпитача у развијању вербалне комуникације деце

Видели смо да вербална комуникација представља једну од кључних области укупног развоја детета, јер је нераскидиво повезана са развојем мишљења, емоција и социјалних односа. Развој говора и језика започиње од најранијег узраста и у великој мери зависи од средине у којој дете одраста. У раном предшколском узрасту дете интензивно усваја језик, богати речник и учи да говор користи као средство споразумевања са другима. У том процесу васпитач има изузетно важну улогу. Он

својим понашањем, начином говора и организацијом васпитно-образовног рада непосредно утиче на квалитет и динамику развоја вербалне комуникације код деце.

Васпитач је за дете модел правилног говора. Начин на који се обраћа деци, јасноћа изражавања, богатство речника и правилна артикулација представљају узор који деца спонтано опонашају – говор васпитача „треба да буде јасан, разговетан, разумљив, жив и сликовит“ (Миленковић, 2010:58). Такође и начин на који васпитач поставља питања, како реагује на дечје одговоре и подстиче дијалог има значајан утицај на развој комуникативних способности.

Веома је важна какву емоционална клима коју васпитач ствара у групи, јер се развој вербалне комуникације одвија најуспешније у средини у којој се дете осећа прихваћено и сигурно. Охрабривањем деце да слободно говоре, без страха од грешке, ствара се пријатна атмосфера која подстиче говорно изражавање и развија код деце самопоуздање. Када васпитач показује разумевање, стрпљење и заинтересованост за оно што дете жели да саопшти, дете се лакше одлучује на вербално изражавање. Позитивна емоционална атмосфера, у којој се говор развија природно, спонтано, кроз игру и заједничке активности, подстиче спонтани говор, богатији речник и деца лакше започињу комуникацију, посебно она стидљива или она са говорно-језичким потешкоћама. На тај начин васпитач не само да развија језичке способности детета, већ доприноси и његовом емоционалном и социјалном развоју.

Значајну улогу у развијању вербалне комуникације имају спонтане и планиране активности које васпитач организује у предшколској установи и ван ње – игра, вођене активности, обиласци разних места (библиотеке, поште, школе...), шетње парком или шумом, посете позоришних представа за децу, укључивање других особа које долазе у посету вртићу... Све ове активности пружају могућности за разне видове вербалне комуникације – разговор између деце и васпитача, разговор између деце, давање упутстава, објашњавање о оном што је урађено, излагање о ономе што је дете доживело, излагање сопственог става, искуства, жеља, предлога... „Посебно се препоручује организовање разговора између деце различитог узраста, што млађима омогућава добре моделе говорног понашања, а код старијих развија комуникативност, ослобађајући их од егоцентризма“ (Миленковић, 2010:58).

Говорне игре, читање и препричавање прича, описивање слика, предмета, бића, појава..., драмске и симболичке игре пружају деци прилику да активно користе говор

у различитим ситуацијама. Посебно је важно да се активности прилагоде индивидуалним способностима и потребама сваког детета, како би се обезбедио оптималан развој говора.

Улога васпитача је да одабиром садржаја мотивише децу на активност. Дете ће бити активније ако су му садржаји и теме активности занимљиви и за њега важни. Дакле, треба ослушкивати децу и водити рачуна о њиховим интересовањима, али и на ненаметљив начин нудити деци садржаје који ће код њих изазвати нова интересовања и омогућити нова сазнања.

Васпитач има и врло важну улогу у препознавању и праћењу евентуалних тешкоћа у развоју говора. Посматрањем и праћењем говорног понашања деце, васпитач може да уочи одступања у изговору, разумевању или употреби језика и да благовремено реагује кроз сарадњу са стручним сарадницима, психологом, педагогом и логопедом.

Васпитач утиче и на квалитет комуникације међу децом. Подстицањем групних разговора, заједничког решавања проблема, организовањем сарадничких активности, васпитач доприноси развоју дијалогског говора и социјалне употребе језика. Кроз ове активности деца уче да слушају саговорника, поштују правила комуникације и изражавају своје мисли. У таквим ситуацијама деца уче да сачекају ред за говор, да уваже туђе мишљење и користе говор као средство договора и решавања конфликта.

Такође, добра сарадња васпитача са родитељима представља важан фактор у развоју вербалне комуникације детета. Та сарадња подразумева размену информација о говорном развоју детета и саветовање родитеља о подстицајним активностима у породичном окружењу. На тај начин се детету пружа стабилна и богата језичка стимулација.

2.6. Говорни развој и предчиталачке вештине

Развој говора детета представља основу за касније усвајање предчиталачких вештина и касније учење читања и писања. Кроз говор дете постепено усваја речи, значења и правила језика, што му помаже да разуме писани текст. Дobar говорни развој, посебно развијен речник и способност учачавања гласова у речима, олакшава детету препознавање слова и њихову везу са говором. Зато је подстицање говора у раном детињству важан предуслов за успешан почетак описмењавања.

Предуслови за успешан развој вештина читања и писања код детета обухватају и способност разумевања онога што дете само говори, као и разумевање говора других, разумевање садржаја прича које дете може да преприча. Под тим се подразумева правилан изговор гласова до шесте године живота, као и граматички правилне реченице. Такође, важно је да дете лако учи песмице напамет, да уочава и ствара риму, да лако и добро памти песмице, приче, догађаје. Треба да има и развијену пажњу и концентрацију, моторичку спретност и да је заинтересовано за цртање и писање.

Дете не мора да зна да чита и да пише пре поласка у школу, али је важно да развије вештине које му касније помажу у учењу читања. Развијање ових вештина почиње врло рано. Већ са две или три године дете примећује да људи читају и пишу и схвата да писани језик има значење. Колико ће свест о сврси писаног језика бити код детета развијена, зависи од тога колико су читање и писање присутни у дететовом свакодневном окружењу. Између четврте и пете године дете учи основна знања о писаном језику – разликује слова, уочава смер читања и писања, примећује размаке између речи и доживљава речи као посебне целине. Постепено, дете схвата да се речи састоје од мањих јединица. Свест о томе се посебно развија између пете и шесте године.

Дете је спремно да започне са читањем када постане свесно да се реч може поделити на мање делове, слоге и гласове, и када може да препозна одређени глас на почетку, у средини и на крају речи. За сам почетак усвајања читалачких вештина карактеристично је да дете најпре памти слику речи, препознаје реч као целину, односно као знак за изговорену реч. Дакле, оно препознаје речи по њиховом изгледу и повезује их са значењем. У овој фази треба радити са текстовима у којима су поједине речи или више речи замењени сличицама, такозване сликоприче.

Познавање слова је, такође, предчиталачка вештина. Између шесте и седме године дете повезује слова са одговарајућим гласовима. Важно је истаћи да је разумевање значења речи битно за богаћење речника и успешно читање. Што више речи дете зна, лакше разуме оно што чита и може да повеже писани и говорни језик (Николић, Миленковић, 2019).

За правилно усвајање вештине читања битне су фонолошка и фонемска свест. „Фонолошка свесност укључује слушну и оралну манипулацију гласовима, а фонемска свесност се односи на успостављање везе између слова и гласова (Шљивовац, 2023: 91,

према Чолић, Голубовић, 2014). Фонолошка свест представља способност која се односи на уочавање, препознавање и манипулацију звучном структуром говора, независно од значења речи и њиховог писаног облика. То је разумевање да се говор састоји од мањих јединица – речи, слогова и гласова; препознавање риме, разлагање речи на слокове, спајање слогова у реч. Фонемска свест је ужи појам у оквиру фонолошке свести и односи се на способност уочавања и манипулације најмањим звучним јединицама говора, фонемама (гласовима). Она подразумева вештину уочавања почетног, средњег и завршног гласа у речи, разлагање речи на поједине гласове, замену или изостављање гласова да би се добила нова реч.

Истраживања у овој области показују да је развијена фонолошка, посебно фонемска свест, веома важна за успешно учење читања и писања. Деца која могу да препознају и повезују гласове у речима, лакше уче везу између слова и гласова, па читају ташније и тешније. Због тога се фонолошка свест сматра једним од најважнијих показатеља будућег успеха у читању. Када она није развијена, чешће се јављају потешкоће у читању и писању, па је важно да се ова способност прати и подстиче већ у раном узрасту. Поред фонолошке свести за стицање предвештина читања и писања важан је уредан говорни развој где је успостављена веза фонема (глас) – графема (слово) (Шљивовац, 2023: 92, према Лаловић, 2012). Ова повезаност омогућава детету лакше разумевање писаног језика и представља чврсту основу за успешно савладавање читања и писања.

Хали Кеј Јоп и Рут Хелен Јоп, ауторке из области ране писмености и образовања, препоручиле су следеће активности за увежбавање фонолошке свести:

- дете не треба приморавати на активности и меморисање, смисао је у забави и игри;
- примењивати групне активности које децу охрабрују на сарадњу;
- подстицати радозналост и експериментисање деце у вези са језиком;
- поштовати индивидуалне разлике и бити припремљен за њих;
- активности не треба да буду евалуативне, у којој се деца процењују или оцењују, важно је да активности буду ненаметљиве и усмерене на игру и пружање информација.

Х. К. Јоп и Р. Х. Јоп сматрају да ће деца у обданишту и предшколској установи боље читати ако само неколико минута дневно имају активности које наглашавају гласове у језику (Николић, Миленковић, 2019, према Јоп, 1992).

Осим фонолошке свести, за усвајање читања важна је и синтаксичка свест (Николић, Миленковић, 2019. према Коцопељић, 2008). Она је, као и претходно поменуте, део метајезичке свести која представља способност детета да о језику размишља као систему, а не само да га користи. То значи да дете може да уочи, анализира и свесно манипулише језичким јединицама (гласовима, речима, реченицама). Синтаксичка свест се односи на разумевање структуре реченице и правила по којима се речи повезују у целину. Дете са развијеном синтаксичком свешћу може да препозна да ли је реченица граматички правилна, да уочи погрешан редослед речи, да допуни или преобликује реченицу, разуме разлику између кратких и сложених реченица. Развој синтаксичке свести доприноси бољем разумевању говора и текста, формирању сложених реченица, успешнијем учењу читања са разумевањем. Недовољно развијена синтаксичка свест може отежати разумевање текста, чак и када је техника читања добра.

Дакле, метајезичка свест има кључну улогу у развоју предчиталачких вештина, јер детету омогућава да језик посматра свесно и аналитички, а не само као средство комуникације. Развијањем способности да уочи и разликује гласове, слоге, речи и реченичну структуру, дете ствара основу за разумевање везе између говора и писма. Ова свест о језику доприноси лакшем усвајању читања и писања, бољем разумевању прочитаног и сигурнијем језичком изражавању. Због тога је подстицање метајезичке свести у предшколском периоду од изузетног значаја, јер она представља темељ успешног каснијег описмењавања и школског учења.

Наводећи кључне образовне компетенције за целоживотно учење у *Основама програма предшколског васпитања и образовања*, на првом месту је комуникација на матерњем језику: „Ова компетенција се развија кроз прилике за богаћење речника и коришћење различитих функција језика; кроз подршку детету за правилно, изражајно и креативно усмено изражавање и језичко стваралаштво; подстицањем различитих начина графичког и других начина симболичког репрезентовања и стварањем прилика за њихову практичну употребу у игри као и развијањем свести о њиховој важности и корисности; развијање свести о важности језика у међуљудским односима и

коришћењу језика на позитиван и друштвено одговоран начин. Рана писменост се развија у подстицајном језичком окружењу кроз активности у којима различити начини симболичког бележења и писана комуникација имају сврху у самој активности, а не кроз издвојено подучавање деце читању и писању“ (*Године узлета*, 2019).

Показатељи говорне развијености предшколског детета огледају се у томе што дете разуме и активно користи велики број речи у свакодневној комуникацији. Правилно изговара све гласове, без њиховог изостављања или замене, и исправно употребљава једнину и множину, као и глаголска времена. Његове реченице су сложеније и дуже. При препричавању догађаја дете не наводи само основне чињенице, већ укључује и детаље, при чему поштује логичан редослед — увод, разраду и закључак. Такође, способно је да вербално објасни једноставне појмове и показује развијену гласовну анализу и синтезу, препознајући прво и последње слово у речи и спајајући гласове у целину. Говорни развој детета можемо додатно подстицати кроз разговоре у којима користимо речи које су детету већ познате, али и постепено уводимо нове, чиме се обогаћује његов речник. Значајну улогу има причање и читање прича, сликовница, књига и енциклопедија, као и охрабривање детета да само препричава догађаје, описује цртане филмове и приче које је чуло. Постављањем загонетки, питалица, бројалица и сличних језичких игара, стварамо подстицајно окружење које доприноси развоју дететовог говора и језичких способности (Николић, Миленковић, 2019).

3. Методологија истраживања

3.1. Предмет истраживања овог рада су поремећаји у изговору гласова код деце, једног од најчешћих облика говорно-језичких поремећаја у раном и предшколском узрасту. Ови поремећаји могу имати значајан утицај на развој комуникационих способности, на процес учења и на прилагођавање детета у друштву. Истраживање је умерено на сагледавање облика поремећаја у изговору гласова, на сагледавање узрока који доводе до тих поремећаја, на истицање значаја њиховог раног откривања и одговарајуће интервенције у оквиру говорно-језичког развоја деце. Овај рад се, поред посматрања поремећаја у изговору гласова код деце, бави и улогом васпитача у раном препознавању и ублажавању ових потешкоћа. Посебан акценат стављен је на начине на које васпитач, кроз свакодневни васпитно-образовни рад, може активно да учествује у превенцији и решавању проблема у изговору гласова, у сарадњи са родитељима и стручним сарадницима, психолозима и логопедима.

3.2. Циљ истраживања је да се идентификују проблеми у изговарању гласова код деце предшколског узраста, учесталост тих проблема из перспективе васпитача, логопеда и учитеља. Треба и утврдити стратегије подршке по мишљењу ових циљних група.

3.3. Задаци истраживања:

- Испитати искуства васпитача, логопеда и учитеља у вези са наведеном проблематиком;
- Испитати ставове васпитача, логопеда и учитеља о узроцима све веће учесталости овог проблема;
- Указивање на последице које поремећаји у изговору гласова могу имати на целокупан развој детета
- Предложити мере за превенцију говорних поремећаја и начине рада којима се подстиче говор деце.

3.4. Методе и инструменти коришћени у истраживању:

- Проблеми у изговарању гласова уочени су у непосредном раду са децом, посматрањем спонтаног говора деце у игри и другим активностима, у разговору са децом у предшколској установи.

- Као инструмент коришћен је анкетни упитник који је садржао питања затвореног и отвореног типа. На анкету су одговарали васпитачи из чачанских вртића и основних школа. Са логопедима је обављен интервју.

- Анализа података дата је табеларно и описно.

- Приликом истраживања претраживана је литература и друге студије које су у вези са овом темом.

3.5. Узорак истраживања:

Истраживање је реализовано са осам васпитачица које раде са децом предшколског узраста у чачанским вртићима: *Радост*, *Моје детињство*, *Мали капетан* и *Гимназион* (1,2 и 3). Две васпитачице имају више од пет година радног стажа (25%), четири васпитачице имају више од десет (50%), једна васпитачица има више од 20 (12,5%) и једна васпитачица има више од 30 година радног стажа (12,5%).

Табела 1 – Године радног стажа испитаних васпитача

Године радног стажа васпитача		
Више од 5	2	25%
Више од 10	4	50%
Више од 20	1	12,5%
Више од 30	1	12,5%

Високу школску спрему има седам васпитачица (87,5%), а једна васпитачица има вишу стручну спрему (12,5%).

Табела 2 – Школска спрема испитаних васпитача

Школска спрема васпитача		
Висока школска спрема	7	87,5%
Виша школска спрема	1	12,5%

Укупан број посматране деце у предшколским установама (*Радост*, *Моје детињство*, *Мали капетан* и *Гимназион*) у Чачку је 159, узраста 5,5–6,5 година, од чега 77 дечака и 82 девојчице.

На питања из анкетних листова одговорило је осам учитељица – из *ОШ Др Драгиша Мишовић* и *ОШ Свети Сава* у Чачку. Све учитељице имају високу стручну

спрему, а што се тиче радног стажа једна учитељица има више од пет година, три више од десет година, једна више од двадесет година и три учитељице више од тридесет година радног стажа.

У истраживању су помогли и логопеди из вртића *Сунце* (један са две и други са 28 година радног стажа) и логопед у *ОШ Др Драгиша Мишовић* (38 година радног стажа). Са логопедима је обављен интервју и њихови одговори су записани.

3.6. Очекивани резултати :

Очекује се да ће се утврдити проблеми проблема које деца предшколског узраста имају у изговору гласова. Решавање овог проблема захтева неки дужи временски период и сарадњу свих учесника у васпитно-образовном процесу. Очекује се да ће решавање проблема покренути, а резултати се, уз стрпљив рад у сарадњи родитеља са васпитачима и стручњацима за ову проблематику, могу видети након неког времена.

3.7. Анализа резултата са дискусијом

3.7.1 Анализа анкетног упитника за васпитаче

У истраживању су посматрана деца из пет чачанских вртића (пет предшколских група). Број посматране деце је 159 (77 дечака и 82 девојчице). Проблеми у изговарању гласова уочени су у непосредном раду са децом, у свакодневној комуникацији, кроз игру и дијалог.

У упитнику за васпитаче једна група питања односи се на учесталост проблема у изговарању гласова у односу на раније, на проблеме које се јављају на раном узрасту деце и на оне који остају до поласка у школу. Од испитаних васпитачица 75% је одговорило да се проблеми чешће јављају, 12,5% је одговорило да су на истом нивоу и 12,5% да се ређе јављају (табела 3).

Табела 3 – Учесталост проблема у изговарању гласова

Запажања васпитача у вези са проблемима изговарања гласова (у односу на неки претходни период)		
Проблеми се чешће јављају	6	75%
На истом су нивоу	1	12,5%
Ређе се јављају	1	12,5%

Од укупног броја деце, према анкети, 42 има неки проблем у изговарању гласова, од чега је 25 дечака (32,5%) и 17 девојчица (21%). Ови подаци показују да се овај проблем чешће јавља код дечака (табела 4). (На једном упитнику нема одговора на ово питање, јер је васпитачица одговорила да се ови проблеми ређе јављају).

Табела 4 – Број посматране деце и број деце са проблемима и изговарању гласова

Укупан број посматране деце	Број дечака	Број девојчица	Број дечака са проблемом и изговарању гласова	Број девојчица са проблемом и изговарању гласова
159	77	82	25	17
100%	48,5%	51,5%	32,5%	21%

На питање да изнесу своје мишљење о могућим узроцима за све већу учесталост говорно-језичких поремећаја васпитачи истичу: прекомерну употребу дигиталних уређаја на раном узрасту (преко 57% васпитачица навело је ово као узрок), недовољно подстицајно говорно окружење (око 43%), коришћење лаже, флашице, сисање прста, регресија при рођењу брата или сестре (око 14%), извршавање налога уместо деце (око 14%), недостатак читања дечије литературе од раних узраста (око 14%) и гледање цртаних филмова на енглеском језику и сл. (око 14%). Није било одговора који као разлог наводе неке физиолошке или генетске факторе. (табела 5)

Табела 5 – Узроци веће учесталости проблема у изговарању гласова

Узроци за већу учесталост проблема у изговарању гласова	Учесталост одговора изражен у процентима
- прекомерна употреба дигиталних уређаја на раном узрасту	Преко 57%
- недовољно подстицајно говорно окружење (слаба комуникација са одраслим особама)	Око 43%
- Коришћење лаже, флашице, сисање прста, регресија при рођењу брата или сестре	Око 14%
- Извршавање налога уместо деце	Око 14%

- Недостатак читања дечије литературе од раних узраста	Око 14%
- Гледање цртаних филмова на енглеском језику и сл.	Око 14%

Као говорно-језички проблеми на раном узрасту наводе се дислалије (ротацизам, сигматизам, ламбдацизам, изостављање гласова, замена гласова), дислексије, отежано вербално памћење, поремећај пажње и концентрације, аграматичан говор, одсуство говорног изражавања, неразвијен речник и тепање. Проблеми у изговарању гласова који најчешће остају и до поласка у школу су: ротацизам, сигматизам, ламбдацизам, неправилан положај језика, вилице, недостатак доброг говорног модела, неразговетан говор и тепање (табела 6).

Табела 6 – Проблеми у изговарању гласова (из упитника за васпитаче)

Проблеми у изговарању гласова на раном узрасту	Проблеми у изговарању гласова који најчешће остају до поласка у школу
Дислалија - ротацизам - сигматизам -ламбдацизам - изостављање гласова - замена гласова	- ротацизам -сигматизам -ламбдацизам
-дислексија, отежано вербално памћење, поремећај пажње и концентрације	-неправилан положај језика, вилице, недостатак доброг говорног модела
-аграматичан говор	
-одсуство говорног изражавања, неразвијен речник	-неразговетан говор
-тепање	-тепање

Следећа питања у анкетном листу за васпитаче односила су се на мере за превенцију говорних поремећаја и начине рада који подстичу говор деце. Као мере превенције васпитачице су навеле следеће: рану тријажу деце (од треће године) уз благовремено укључивање логопедске терапије, правовремени почетак корекције гласова, спровођење вежби код куће у складу са упутствима логопеда; интензивнију комуникацију са одраслима и вршњацима, читање и тумачење дечије литературе, као и

систематско подстицање развоја говора, подстицање говорног изражавања емоција, потреба и жеља деце. Такође су нагласиле значај информисања о штетним последицама прекомерне употребе телефона, таблета и рачунара, као и указивања на неповољан утицај праћења садржаја на нематерњем језику пре него што дете у потпуности овлада матерњим језиком. Поред тога, истакнута је потреба за додатном едукацијом родитеља и васпитача у вези са овом проблематиком. Наглашава се да у превенцији говорних поремећаја пресудну улогу имају родитељи, који треба да представљају позитиван модел како у понашању, тако и у правилној употреби говора. У том контексту, посебно се указује на потребу избегавања прекомерне употребе мобилних телефона и таблета у присуству деце. Није довољно ограничити детету коришћење дигиталних уређаја, док одрасли сами проводе значајан део времена уз њих, што је у савременом окружењу све чешћа појава. Проблем представља и пракса да поједини родитељи, у намери да умире дете, већ у раном узрасту препуштају децу садржајима на мобилним телефонима, недовољно свесни могућих последица по говорно-језички развој. Улога родитеља подразумева активно подстицање и усмеравање дететовог развоја у свим аспектима, праћење његових интересовања и доследно неговање и охрабривање говорне комуникације у складу са тим.

Начини рада којима се, према мишљењу васпитача, подстиче развој говора код деце су разноврсни, а за њихову примену је, пре свега, потребна добра комуникација и пријатно окружење: читање разних текстова, разговор о прочитаном тексту, словне картице, разне игре за препознавање гласова, музичке игре, игре које подразумевају активно (говорно) учешће деце (нпр. драмске игре, рецитовање, певање), размена мишљења, дискусија, именоване предмета, појмова, појава, свакодневно вежбање са децом у изговарању речи које садрже гласове који им представљају проблем у изговору, ритмичке игре, брзалице, бројалице... Облици рада су групни и индивидуални. Посебно треба обратити пажњу на децу са потешкоћама у изговору и омогућити индивидуални рад уз подршку логопеда.

Једна од анкетираних васпитачица навела је да су многе од поменутих активности „последњих година запостављене“ услед превеликог броја деце у васпитним групама. Истовремено, васпитачи су у значајној мери оптерећени административним обавезама, због чега активности које су од непосредног интереса за децу често остају у другом плану.

У циљу стицања свеобухватнијег увида у потешкоће у изговору гласова код деце, спроведено је анкетно истраживање и међу учитељицама. На тај начин омогућава се сагледавање не само ставова учитељица о узроцима овог проблема, већ и идентификовање тешкоћа које неправилан изговор гласова изазива у процесу учења, као и мера превенције које се могу применити.

3.7.2. Анализа анкетног упитника за учитеље

Како је већ речено, у анкетирању је учествовало осам учитељица из две основне школе у Чачку. Све учитељице имају високу школску спрему, а што се тиче радног искуства једна учитељица има више од пет (12,5%), три више од десет (37,5%), једна више од 20 (12,5%) и три учитељице имају више од 30 година радног стажа (37,5%) .

Табела 7 – Године радног стажа испитаних учитељица

Године радног стажа учитељица		
Више од 5	1	12,5%
Више од 10	3	37,5%
Више од 20	1	12,5%
Више од 30	3	37,5%

На питање о учесталости појаве ових проблема током година рада у школи, шест учитељица (75%) навело је да се говорно-језички поремећаји све чешће јављају, док су две (25%) оцениле да је њихова учесталост остала на истом нивоу. Када је реч о полној заступљености, седам учитељица (78,5%) истакло је да су проблеми у изговору гласова чешћи код дечака, док је једна испитаница (12,5%) изразила несигурност, наводећи да се тешкоће подједнако јављају и код дечака и код девојчица.

Испитујући које се тешкоће у изговору гласова уочавају код ученика првог разреда основне школе и који су најзаступљенији говорно-језички поремећаји, утврђено је да се највећи број одговора односи на неправилан изговор гласова: најчешће су то сигматизам, ротацизам и ламбдацизам, затим изостављање гласова (омисија), дисторзије (код гласова Ч, Ж), проблем у изговарању гласова К, Г и Х, мешање Ј и Љ и у говору и у писању. Осим ових потешкоћа наводе се и успорен говор, убрзан говор, муцање, „веома мали број деце се изражава јасном, течном и правилном реченицом“. Једна учитељица описала је пример девојчице која је јасно изговарала

почетак речи, док је завршетак био веома неразговетан; у писању је изостављала слова и имала потешкоћа у праћењу правилног редоследа.

Упоредном анализом говорно-језичких поремећаја које су уочиле васпитачице и учитељице може се закључити да постоји висок степен подударности у њиховим запажањима, што је приказано у следећој табели.

Табела 8 – Запажања васпитачица и учитељица у вези са говорно-језичким поремећајима

Проблеми у изговарању гласова на раном узрасту (запажања васпитачица)	Проблеми у изговарању гласова са поласком у школу (запажања учитељица)
<ul style="list-style-type: none"> - ротацизам - сигматизам -ламбдацизам - изостављање гласова - замена гласова -неразговетан говор -аграматичан говор -одсуство говорног изражавања, неразвијен речник -тепање 	<ul style="list-style-type: none"> - ротацизам -сигматизам -ламбдацизам -каптацизам -гамацизам -изостављање гласова -мешање Ј и Љ у говору и у писању -неразговетан говор -убрзан говор -успорен говор -аграматичан говор -муцање

Из приказаних података уочава се значајна подударност у запажањима васпитачица и учитељица, посебно у погледу артикулационих поремећаја (ротацизам, сигматизам, ламбдацизам) и изостављања гласова. Истовремено, учитељице уочавају и шири спектар говорно-језичких тешкоћа, укључујући неправилан ритам, темпо и граматичку структуру говора, као и проблеме у писменом изражавању (мешање Ј и Љ, муцање). То показује да се сложенији говорни проблеми јављају и постају видљивији како деца одрастају и крећу у школу, што истиче потребу за раним и континуираним радом на развоју говора.

Када је реч о узроцима говорно-језичких поремећаја, учитељице наводе сличне факторе као и васпитачице. Најчешће се истиче претерана употреба дигиталних уређаја и смањена квалитетна комуникација са родитељима, који због брзог темпа

живота немају довољно времена да активно проводе време са децом. Недостатак вербалне комуникације у породици током раног детињства ограничава могућност детета да учествује у дијалогу, док мање читање прича и разговора о њиховом садржају утиче на развој памћења и говорних вештина. Поред тога, деца често живе под неком врстом стреса због високих очекивања родитеља и недостатка стрпљења. Одређени говорни поремећаји могу настати и услед тепања, када дете усвоји неправилан изговор гласова који је касније тешко кориговати. Такође, проблеми у општој моторици и памћењу на раном узрасту, недостатак кретања у природи и савладавање препрека утичу на свеукупни развој детета, укључујући и говорно-језичке способности.

На питање како поступају када уоче говорно-језички поремећај, све учитељице су одговориле да прво контактирају родитеље ради договора о заједничким корацима за пружање подршке детету. Родитеље упућују логопеду, а саме се консултују са стручњаком који даје даље препоруке. Деци са овим тешкоћама посвећује се додатна пажња, а кроз индивидуалан рад редовно се вежба изговор гласова, слогова, речи и брзалица.

Сарадња са родитељима деце са говорно-језичким поремећајима углавном је добра. Родитељи су свесни постојања проблема, отворени за разговор и спремни да преузму одговорност у подстицању развоја говора код своје деце. Већина прихвата препоруке учитеља, укључујући и предлог упућивања детета логопеду, и укључује се у активности усмерене на индивидуални рад са дететом. Ипак, примећује се да неки родитељи очекују да највише рада обаве учитељи, да понекад не вежбају довољно код куће, или сматрају да је дете још „мало“ и да је тако говорни проблем природан.

На питање како остала деца реагују на вршњаке са говорно-језичким сметњама, учитељице истичу да су дечји одговори углавном позитивни. Већина деце их прихвата без проблема, понекад им чак и помаже или покушава да копира наставника и подстакне вршњака у комуникацији. Понекад се дешава да нека деца исправљају другаре који имају тешкоће у говору, док друга не реагују. Утицај наставника је такође значајан – дете које је добро прихваћено од учитеља углавном је и прихваћено од вршњака. У целини, деца са говорно-језичким сметњама су најчешће прихваћена и интегрисана у друштво своје групе или одељења.

Ово питање је било важно из више разлога, јер однос вршњака и став наставника директно утичу на развој детета са говорно-језичким сметњама. Позитивна реакција другара омогућава детету да се осећа прихваћено и сигурно у друштвеним интеракцијама, што подстиче његово самопоуздање и мотивисање за комуникацију. Када вршњаци помажу или копирају понашање наставника, дете добија моделиран пример правилне и ефикасне вербалне комуникације, што може убрзати усвајање правилног изговора и развој говорних вештина. С друге стране, ако нека деца исправљају другар, дете може доживети фрустрацију или несигурност, што може успорити напредак. Утицај наставника је кључан – њихово прихватање и подршка формирају атмосферу у којој вршњаци такође показују прихватање, чиме се дечји говорни и социјални развој подржава на оптималан начин. У целини, интегрисаност детета у групу и позитиван дечји однос обезбеђују стимулативно окружење за развој говора, али и за опште социјалне вештине, самопоуздање и осећај припадности.

Према мишљењу учитељица, говорно-језичке сметње у великој мери утичу на процес учења, посебно у фази усвајања почетног читања и писања, који чине основу за даље школско напредовање. Деца са овим потешкоћама често неправилно записују речи, спорије пишу по диктату, изостављају или замењују слова и могу показивати поједине елементе дисграфије или дислексије. Тешкоће се не огледају само у техници читања и писања, већ и у разумевању прочитаног текста, праћењу наставних захтева и формулисању смислених и граматички правилних реченица. Као последица тога, код детета се развија осећај несигурности, страх од грешке и избегавање јавног изражавања, што додатно утиче на смањење самопоуздања. Због отежаног праћења наставе и споријег усвајања градива, слабији успех се често одражава и на друге предмете, а не само на српски језик. У пракси се уочава да говорно-језичке сметње могу имати дугорочне последице по академски напредак, јер дете које има тешкоће у гласовном и језичком изражавању често показује стрепњу, повлачи се и ређе се активно укључује у наставни процес. Због тога је правовремена подршка од изузетног значаја како би се спречило продубљивање тешкоћа и омогућио добар образовни развој.

Анкетиране учитељице, као и васпитачице, предлажу готово идентичне мере за превенцију говорно-језичких проблема, што показује да се васпитачице и учитељице слажу око тога колико су рана помоћ и организована стручна подршка важне за децу.

Пре свега, наглашава се потреба за смањењем употребе мобилних телефона и других дигиталних уређаја, уз истовремено повећање квалитетне вербалне комуникације са дететом. Истиче се значај свакодневног разговора, читања, причања и певања детету од најранијег узраста, као и подстицања говора кроз игру. Родитељима се препоручује да не толеришу тепање и да од раног детињства подстичу правилан изговор гласова. Посебно се наглашава важност редовног рада са логопедом, као и благовременог укључивања стручњака већ у предшколском узрасту. Учитељице указују на потребу да породица, вртић и школа имају доступне стручне сараднике за рано препознавање и праћење говорно-језичких поремећаја. Предлаже се да се родитељима током редовних прегледа и консултација са стручњацима пружају јасна упутства, као и брошуре које показују шта дете треба да уме и постигне у одређеном узрасту. Коначно, посебно се наглашава потреба да логопеди поново буду доступни у школама, како би се деци обезбедила континуирана и правовремена подршка. Сагласност васпитачица и учитељица у погледу ових мера додатно потврђује значај ране превенције, системске подршке и активне улоге родитеља у развоју говора детета.

Када је реч о доступности логопеда школској деци, уочено је да једна школа у којој је истраживање спроведено има ангажованог логопеда, док друга нема ту врсту стручне подршке. На једном од анкетних листића посебно је истакнута порука: „Вратити логопед у школе!!!“, што снажно указује на значај и озбиљност проблема којим се рад бави. О потреби за већом доступношћу логопедске подршке говоре и сами испитани логопеди, о чему ће бити речи у наставку. Покушаћемо да анализом одредби закона сагледамо и могуће разлоге због којих се овом проблему не посвећује довољна пажња.

3.7.3. Анализа интервјуа са логопедима

Питања у интервјуу са логопедима била су усмерена на сагледавање проблема говорно-језичких поремећаја из стручне перспективе, а одговори су добијени путем непосредног интервјуа и потом записани ради даље анализе. Ради боље прегледности и систематизације података, одговори су приказани у табели бр. 8. Питања су се односила на процену учесталости ових потешкоћа у пракси, врсте поремећаја који се најчешће јављају, као и на могуће узроке њихове све веће заступљености код деце. Поред тога, испитивана су мишљења логопеда о постојању предрасуда и односу родитеља према логопедском третману, препоруке родитељима у вези са

препознавањем проблема и правовременим укључивањем у терапију, као и мере превенције. Посебна пажња посвећена је последицама нетретираних говорно-језичких сметњи на касније школовање и живот детета, као и питању доступности логопедских услуга и могућностима унапређења система подршке.

Садржински, ова питања у великој мери се подударају са питањима која су постављена анкетираним васпитачима и учитељима. Као и код њих, акценат је стављен на учесталост и врсте говорно-језичких потешкоћа, могуће узроке њиховог настанка (породични утицаји, употреба дигиталних уређаја, недовољна комуникација), реакције родитеља и мере превенције. Међутим, интервју са логопедима додатно продубљује тему кроз стручну процену последица нетретираних поремећаја и анализу системских услова – пре свега доступности логопеда у предшколским установама и школама. На тај начин добијена је компаративна слика проблема из угла образовних радника и стручњака за говорно-језички развој, што доприноси свеобухватнијем разумевању истраживане појаве.

Табела 9 – Одговори логопеда на питања о учесталости, узроцима, последицама и превенцији говорно-језичких поремећаја

<p>Неки подаци показују да је проценат деце са потешкоћама у изговору гласова сваке године све већи. Какво је Ваше искуство у вези са тим? Колико често се јављају поремећаји у говору код деце? И који су најчешћи?</p>	<p>- Све већи број деце има проблеме са изговором гласова. Истраживања показују да више од 60 % деце има неки облик поремећаја говора. Код предшколске и школске деце најчешћи поремећаји су дислалије.</p> <p>- Учесталост говорно-језичких потешкоћа је све већа. Јављају се оквирно код 60% деце на предшколском узрасту (тепање, дислалије- сигматизам, ротацизам). У мањем проценту је муцање.</p> <p>Учесталост говорно-језичких проблема је све већа. Из искуства се сматра да преко 60% деце има неки од говорно-језичких проблема. Најчешћи су тепање(дислалије- сигматизам, ротацизам, ламбдацизам), у мањем проценту муцање, остало су говорно-језичка одступања као дисфазације, аутизам, ментална ретардација.</p>
<p>Да ли су говорно-језички поремећаји чешћи код дечака или код девојчица?</p>	<p>- Говорно језички поремећаји су уопштено чешћи код дечака него код девојчица.</p> <p>-Чешћи су код дечака.</p> <p>-Код дечака.</p>
<p>Који су, по Вашем мишљењу, могући узроци за већу учесталост овог проблема?</p>	<p>-Повећан број говорно језичких проблема може бити последица генетских фактора, квалитета окружења у коме дете расте, посебно у раним фазама развоја. Недостатак стимулације, здравствени проблеми, један од важних узрока је употреба</p>

	<p>технологије, екрана и дигиталних уређаја посебно код млађе деце.</p> <p>-Употреба екранизације у дужем временском трајању, недостатак стимулативног окружења у оквиру породице, предиспонираност (физиолошка, генетска).</p> <p>-Употреба екранизације у дужем временском трајању у току дана, одсуство адекватне стимулације од стране родитеља, трауматизам, генетска предиспонираност.</p>
<p>Да ли постоје предрасуде везане за поремећаје у говору код деце? Да ли родитељи избегавају да децу доводе логопедима?</p>	<p>-Да, нажалост постоје предрасуде. Ипак с озиром на све веће друштвено препознавање и разумевање говорно језичких поремећаја постепено се смањује стигматизација и родитеља и деце. Деца добијају све већу подршку, самим тим и родитељи све чешће траже помоћ логопеда.</p> <p>-Углавном не, али се дешава да родитељи одуговлаче, односно одлажу јављање логопеду, па се јаве касније него што би било пожељно.</p> <p>-Не постоје.</p>
<p>Који је Ваш савет родитељима када су у питању говорно-језички проблеми деце? Родитељи су често у недоумици како препознати да је детету потребан логопед. Кад је најбоље кренути са терапијом?</p>	<p>Најважније је рано препознавање проблема. Уколико родитељ примети да његово дете касни у развоју говора, што пре треба да се обрати логопеду, укључи се у терапију, буде стрпљив и доследно подстиче свакодневну комуникацију. Родитељи треба да остваре рутину и проводе квалитетно време са својом децом.</p> <p>Сваки родитељ треба да ради на развоју говора свог детета од његовог рођења, дете треба склонити од екрана и дигиталних уређаја. Са дететом треба водити време уз подршку и љубав.</p> <p>-Уколико приметите на раном узрасту нека одступања (нпр. да се дете не одазива на име, не успоставља контакт погледом), потребно је да се родитељи већ тада обрате стручњаку. Сматрам да никада не може да се порани са логопедским третманом, већ само да се закасни.</p> <p>-Саветодавни рад обухвата стимулативни програм рада у вртићу, код куће, а по потреби укључивање у логопедски третман.</p>
<p>Које су, по Вашем мишљењу, мере за превенцију говорних поремећаја? Како родитељи могу утицати на превенцију појаве говорних тешкоћа детета?</p>	<p>-Најважније је рано препознавање проблема. Уколико родитељ примети да његово дете касни у развоју говора, што пре треба да се обрати логопеду, укључи се у терапију, буду стрпљиви и доследно подстичу свакодневну комуникацију. Остваре рутину и проводе квалитетно време са својом децом.</p> <p>-Стварање позитивног и стимулативног окружења за дете: вербализација свега што раде у кући, укључивање детета у свакодневне рутине, игра са дететом.</p>

	<p>-Праћење развоја детета, редовни скрининг, активно учешће родитеља у стимулисању и развоју говора и језика од раног узраста.</p>
<p>Које су последице нетретираних говорних потешкоћа? Како се то одражава на живот касније и колико је могуће у каснијим годинама то исправити?</p>	<p>Нетретирање говорних проблема може имати озбиљне последице како у раном узрасту, тако и у каснијим фазама живота. Неки од њих су: емоционални, проблеми са понашањем, отежано разумевање и учење, утицај на професионални живот и многи други... Најбоље је што раније почети са радом.</p> <p>-Што се касније почне са третманом, углавном више времена треба да се та потешкоћа смањи или реши, у зависности од тога о ком се поремећају ради.</p> <p>-Последица говорно-језичке неразвијености воде у дисфункцију на менталном плану било да се сазнајне функције не развијају, што је увод у менталну ретардацију, тако и на социоемоционалне потешкоће, што се у каснијем периоду не може надоместити.</p>
<p>Колико су данас логопеди доступни деци и родитељима и шта би била идеална ситуација – где и колико да их има да би се побољшао систем рада с децом?</p>	<p>Сматрам да је потребно повећати број логопеда како у здравственом систему, тако и у вртићима и школама. Иако, постоји напредак у пружању логопедске помоћи то је још увек недовољно и требало би радити на повећању броја логопеда.</p> <p>-Што се тиче државних установа доступност је јако мала с обзиром на учесталост говорно-језичких поремећаја у данашње време.</p> <p>-Логопеди су доступни, али не у мери у којој би требало. Логопедски рад треба да буде индивидуалан. Рад у оквиру групе не пружа адекватне услове за превиан и ефикасан рад. Рад један- на- један у добрим условима је услов за постизање добрих резултата.</p>

Одговори логопеда указују на изразит пораст учесталости говорно-језичких поремећаја код деце. Према њиховом искуству, више од 60% деце предшколског узраста има неки облик говорне или језичке потешкоће. Најчешће су присутне дислалије (сигматизам, ротацизам, ламбдацизам), односно неправилан изговор појединих гласова, као и продужено тепање, док се муцање јавља у мањем проценту. Поред тога, у пракси се сусрећу и сложенија говорно-језичка одступања, као што су дисфазиије и поремећаји у оквиру ширих развојних тешкоћа. Логопеди посебно истичу да су ови поремећаји чешћи код дечака него код девојчица.

Као могуће узроке повећане учесталости говорно-језичких проблема, логопеди наводе комбинацију генетских и физиолошких фактора, али и снажан утицај срединских услова. Посебно се издваја прекомерна употреба екрана и дигиталних уређаја у раном узрасту, недостатак стимулативног породичног окружења и недовољна вербална интеракција са дететом. Помињу се и здравствени проблеми, трауме, као и општи недостатак адекватне ране стимулације.

Када је реч о предрасудама, мишљења су донекле подељена. Док неки логопеди сматрају да стигматизација и даље постоји, други истичу да је друштвена свест о значају раног третмана све већа и да родитељи чешће траже стручну помоћ. Ипак, у пракси се дешава да родитељи одлажу јављање логопеду, чиме се губи драгоцену време за рану интервенцију.

Сви испитани логопеди наглашавају значај раног препознавања проблема и благовременог укључивања у третман. Истиче се да „никада није рано“ обратити се стручњаку, али да често може бити касно ако се чека. Родитељима се саветује да од рођења подстичу говор детета кроз свакодневну комуникацију, игру, читање, вербализацију активности и стварање позитивног и стимулативног окружења. Посебно се наглашава потреба за ограничењем времена проведеног уз екране и за активним учешћем родитеља у развоју говора и језика детета.

Нетретирани говорно-језички поремећаји, према мишљењу логопеда, могу имати озбиљне последице. Они се не одражавају само на изговор, већ и на когнитивни, емоционални и социјални развој детета. Могу довести до проблема у учењу, тешкоћа у разумевању, несигурности, проблема у понашању, па чак и до каснијих професионалних ограничења. Истиче се да што се касније започне третман, то је потребно више времена да се потешкоћа ублажи или превазиђе, а неке последице у каснијем периоду могу бити тешко надокнадиве.

Када је реч о доступности логопедских услуга, испитаници сматрају да је она и даље недовољна у односу на стварне потребе. Потребно је повећати број логопеда у здравственом систему, као и у вртићима и школама. Посебно се наглашава да логопедски рад треба да буде индивидуалан, јер рад „један на један“ у адекватним условима даје најбоље резултате, док групни рад често не омогућава довољно квалитетну и ефикасну подршку детету.

3.7.4. Доступност логопедске подршке у школама и вртићима и законски оквир

Истраживање показује да је приступ логопедској подршци у школама и предшколским установама недовољан, иако је потреба за овом стручном помоћи велика. *Закон о основама система образовања и васпитања (Службени гласник РС, бр. 6/2020 и даље измене)*, у члану 3 и члану 6, гарантује право детета на образовање без дискриминације и на подршку у учењу у складу са специфичним потребама. Посебно се наводи да деца са сметњама у развоју, укључујући говорно-језичке потешкоће, имају право на адекватну подршку у образовном процесу. Међутим, Закон не прописује конкретан број логопеда по школи нити обавезу њиховог сталног ангажовања, што у пракси доводи до недовољне доступности стручне помоћи. Иако законски деца имају право на логопедску подршку у школама, њена реализација је онемогућена због недостатка финансијских средстава, што чини право формалним, али недоступним у пракси.

Главни узроци овог недостатка су осим буџетских ограничења, недовољан број кадрова и системски пропусти у планирању услуга. Последице недовољне доступности логопеда директно се одражавају на децу са говорно-језичким поремећајима успоравајући развој говора, смањујући самопоуздање и отежавајући школску адаптацију. Искуства логопеда и подаци из истраживања указују да је рана интервенција кључна, јер одлагање стручног рада може имати дугорочне последице на академски, социо-емоционални и когнитивни развој детета.

Системска побољшања укључују повећање броја логопеда у школама и вртићима, јасне стандарде за њихов ангажман и ефикасније финансирање, како би стручна подршка била доступна деци управо када им је најпотребнија и како би Закон у пракси био у потпуности остварен.

Недостатак логопеда у школама и предшколским установама ограничава редован рад са децом, ствара додатни терет за родитеље и оставља наставнике без стручне подршке, што показује колико је важно обезбедити присуство логопеда за правовремену интервенцију и подстицање развоја говора.

4. Стратегије подршке и промене у пракси

4.1. Потреба за унапређењем постојећег приступа развоју правилног изговора гласова

Анализом досадашње праксе уочава се да се подршка правилном изговору гласова у предшколској установи најчешће спроводи повремено и у складу са тренутном ситуацијом, без јасног плана и континуитета. Артикулационе вежбе се најчешће примењују онда када се код детета уочи израженији проблем у изговору, док се превентивни рад на развоју фонолошке свести ређе и недовољно систематски укључује у свакодневне активности.

Такав приступ може довести до тога да се блаже тешкоће у изговору не уоче на време или да подршка деци не буде довољно честа и организована. Такође, деца могу имати мање прилика да кроз игру, разговор и различите активности развијају свест о гласовима у речима, што је важно за касније усвајање читања и писања.

Полазећи од значаја ране подршке развоју говора, уочава се потреба да се постојећа пракса унапреди кроз планиран, континуиран и свакодневни рад на развоју правилног изговора гласова и фонолошке свести, као и кроз укључивање различитих језичких игара и активности у свакодневни рад са децом.

4.2. Правци предложених промена

Предложене промене у пракси усмерене су на неколико важних области рада са децом, са циљем унапређења подршке развоју правилног изговора гласова и развоја фонолошке свести. Оне се односе на:

- 1. Планирање и редовно спровођење артикулационих активности** – организовање артикулационих и говорних вежби кроз различите језичке игре и активности прилагођене узрасту деце.
- 2. Интеграција у игру и свакодневне активности** – укључивање активности за развој говора и фонолошке свести у свакодневне активности у групи, као што су игре са речима, приче, песме и разговор.

3. **Јачање сарадње са породицом** – информисање родитеља о значају развоја говора и давање једноставних предлога активности које могу да се спроводе код куће како би се подржао правилан изговор гласова.
4. **Индивидуализован приступ у раду са децом** – прилагођавање активности потребама и могућностима сваког детета, уз посебну подршку деци која имају израженије тешкоће у изговору одређених гласова.
5. **Потреба за већим бројем логопеда у предшколским установама** – уочава се да број логопеда често није довољан у односу на потребе деце, што може утицати на правовремено препознавање и третман говорних тешкоћа.
6. **Стручно усавршавање васпитача** – организовање семинара, радионица и стручних састанака посвећених развоју говора, правилном изговору гласова и подстицању фонолошке свести код деце.

4.2.1. Планирање и редовно спровођење артикулационих активности

Предлаже се систематско увођење кратких, свакодневних артикулационих активности у трајању од око 10 минута, у оквиру јутарњег окупљања или језичког кутка. Активности би биле прилагођене узрасту деце и организоване кроз различите језичке игре, а обухватале би вежбе дисања, моторичке вежбе језика и усана са циљним гласом, као и постепени прелаз од изолованог гласа ка слогу, речи и једноставној реченици. Редовно и систематски спровођење ових активности представља кључни фактор у постизању стабилнијег артикулационог развоја.

4.2.2. Интеграција у игру и свакодневне активности

Активности за развој говора и фонолошке свести укључују се у свакодневне васпитно-образовне активности, као што су игре са речима, приче, песме и разговори, како би биле природне и мотивишуће за децу. Препоручује се њихова примена у драмским играма, причама са наглашеним циљним гласом, играма римовања, као и активностима издвајања почетног гласа и језичким играма типа „Лов на глас“. Поред тога, вежбе се могу укључити и у физичке активности, музичке игре, као и игре у којима деца упознају околинду и предмете из свакодневног живота. На овај начин, артикулационе и гласовне вежбе престају да буду усамљена корективна активност и постају саставни део целокупног васпитно-образовног процеса.

4.2.3. Јачање сарадње са породицом

Сарадња са породицом је кључна за континуитет подршке развоју говора и правилном изговору гласова. Родитеље би требало информисати колико је важно да и сами буду модел правилног говора у свакодневној комуникацији са дететом. Такође, родитељима се предлажу једноставне и примерене активности које могу спроводити код куће, као што су игре са речима, песме, римовање издвајања почетног гласа... Родитеље треба едуковати о фазама у развоју гласова код деце, како би разумели када се очекује појава одређених гласова и које вежбе су најприкладније за децу у њиховом узрасту. Активно укључивање породице може допринети континуитету подршке и већој ефикасности предложених промена.

4.2.4. Индивидуализован приступ у раду са децом

За децу код које су присутне израженије тешкоће у изговору предвиђа се рад у мањим групама, што омогућава индивидуализован приступ у пракси. Рад у мањој групи омогућава васпитачу да посвети више пажње сваком детету, прати његов напредак и прилагођава активности његовим могућностима. На тај начин се изоловани глас постепено уводи у речи и спонтан говор, а деца добијају адекватну подршку и мотивацију. Мања група омогућава да се активности спроводе контролисано и без стреса. Сви у групи имају шансу да активно учествују, а васпитач може дете да подржи и мотивише на примерен начин. У случајевима упорнијих тешкоћа, логопед ради са дететом један-на-један, пружајући циљану и персонализовану помоћ.

4.2.5. Потреба за већим бројем логопеда у предшколским установама

Недовољан број стручњака може довести до одлагања интервенција и смањене могућности за индивидуализован рад са децом која имају израженије потешкоће у изговору гласова. Ситуација је сложена јер истовремено треба обезбедити подршку великом броју деце са различитим потребама. Недостатак финансијских средстава не би требало да буде препрека за решавање овог проблема; неопходно је планирати оптимално распоређивање постојећих кадрова, унапређивати сарадњу са другим стручњацима и разматрати додатне моделе подршке деци.

4.2.6. Стручно усавршавање васпитача

Кроз различите облике стручног усавршавања васпитачи имају прилику да проширују своја знања о развоју говора код деце и да се упознају са савременим приступима и методама подстицања правилног изговора гласова и развоја фонолошке свести. На тај начин стичу нове вештине које могу применити у свакодневном раду са децом, а истовремено лакше препознају ситуације у којима је потребна додатна стручна подршка, као што је укључивање логопеда или других стручњака.

4.3. Развој говора кроз интегрисано учење

Интегрисано учење има велики значај за развој говора у раном образовању. Интегрисано учење подразумева повезивање различитих области знања и искуства у јединствену целину, при чему се садржаји из различитих наставних предмета не изучавају одвојено, већ се међусобно прожимају кроз свакодневне активности детета. На тај начин дете учи природно, кроз смислене и повезане ситуације. Говор је повезан са свим активностима које дете обавља, јер се кроз игру, кретање, посматрање, певање и стваралаштво дете изражава, комуницира и усваја нове појмове. Због тога се развој гласова и говора не одвија изоловано, већ као део интегрисаног процеса учења, у којем се различите области развоја међусобно допуњују и подстичу.

Развој говора у тесној је вези са музичким васпитањем. Кроз певање песама, рецитоване и слушање музике деца увежбавају правилан изговор гласова, ритам, интонацију и темпо говора. Музичке игре и бројалице помажу деци да развију слух, памћење и јасније изражавање. Деца радо учествују у музичким активностима, јер певање за њих представља природан и занимљив начин изражавања. Певање и музичке игре често делују опуштајуће на децу, подстичу добро расположење и стварају пријатну атмосферу за учење. Кроз понављање стихова и мелодија деца лакше усвајају нове речи, правилно изговарају гласове и развијају осећај за ритам и мелодију говора. На тај начин музичко васпитање значајно доприноси развоју говорних способности и комуникације код деце.

Са ликовним васпитањем говорни развој се повезује кроз описивање цртежа, боја, облика и радова које деца стварају. Ликовне активности су деци веома занимљиве, јер им омогућавају да слободно изразе своје идеје, осећања и доживљаје. Дечји цртежи често одражавају њихову машту и начин на који доживљавају свет око

себе. Док објашњавају шта су нацртали или направили, деца описују ликове, радње и догађаје, именују предмете и појаве, што подстиче развој говора и богати њихов речник. На тај начин ликовне активности не доприносе само развоју креативности, већ и развоју комуникације и способности усменог изражавања.

Упознавање околине такође има значајну улогу у развоју говора. Кроз разговор о природи, животињама, биљкама и појавама у окружењу деца уче нове речи и појмове, постављају питања и износе своја запажања. Посматрајући свет око себе, деца именују предмете, описују њихове особине и говоре о променама које уочавају у природи. Током различитих активности, као што су шетње, посете библиотеци, посматрање временских прилика или разговор о свакодневним ситуацијама, деца имају прилику да проширују свој речник и уче да јасније изражавају своје мисли. Описивањем онога што виде и доживљавају, деца развијају способност повезивања појмова, правилног формирања реченица и логичког изражавања. На тај начин упознавање околине подстиче децу да активно учествују у разговору, да размењују искуства и да постепено развијају своје комуникацијске вештине.

Физичко васпитање доприноси развоју говора кроз покретне игре праћене говором, бројалицама и инструкцијама. Деца кроз покрет слушају, разумеју и изговарају речи које прате одређене радње, чиме се повезују говор и моторичке активности. Развој моторике има значајну улогу у развоју говора, јер се кроз кретање и координацију покрета подстиче и развој нервног система који је важан за говорне способности. Када деца изводе различите покрете као што су трчање, скакање, хватање или бацање, истовремено слушају и извршавају усмена упутства, што доприноси бољем разумевању говора. Покретне игре, праћене бројалицама, песмама и кратким упутствима, подстичу децу да активно користе говор, да понављају речи и правилно их изговарају. На тај начин физичке активности не доприносе само развоју снаге и координације покрета, већ и развоју пажње, разумевања и усменог изражавања.

Повезаност развоја говора са математиком огледа се у усвајању појмова као што су бројеви, облици, величине и односи. Кроз бројање, именовање и описивање, деца развијају способност логичког размишљања. Током математичких активности деца уче да користе различите речи и изразе као што су више, мање, једнако, велико, мало, испред, иза, поред... Описујући предмете, упоређујући њихову величину или број, деца вежбају правилно формирање реченица и уче да јасно објасне своје мишљење. Такође,

кроз решавање једноставних задатака и разговора о томе како су дошли до решења, деца развијају способност да образложе своје поступке и мисли. На тај начин математичке активности, поред развоја логичког размишљања, доприносе и развоју говора, разумевања и прецизног изражавања.

Пројекти представљају један од најзначајнијих облика интегрисаног учења у предшколској установи. Они се заснивају на интересовањима деце и омогућавају да се различите области развоја и учења природно повежу у јединствену целину. Уместо да се садржаји обрађују одвојено, кроз пројекат дете истражује одређену тему на целовит и смислен начин, користећи говор, игру, покрет, уметничко изражавање и практичне активности.

У оквиру пројектног приступа деца постављају питања, износе своје идеје, истражују, експериментишу и сарађују са другом децом и васпитачем. На тај начин развијају говорне вештине, јер су подстакнута да описују, објашњавају, постављају питања и размењују мишљења. Истовремено се развијају и когнитивне, социјалне, емоционалне и моторичке способности.

Улога васпитача је да прати интересовања деце, подстиче их на размишљање и комуникацију, као и да обезбеди подстицајно окружење богато различитим материјалима и искуствима. Кроз пројекте се учење одвија природно и функционално, јер деца стичу знања кроз активно учешће и непосредно искуство, што доприноси трајнијем и квалитетнијем развоју говора и целокупне личности детета.

Дакле, развој говора везан је за све наставне области и активности у којима деца учествују. Кроз различите облике рада деца проширују свој речник, увежбавају правилан изговор гласова и развијају способност јасног изражавања. Такве активности подстичу децу да комуницирају, износе своја запажања и размењују искуства, што представља важну основу за њихов даљи говорни, сазнајни и социјални развој. При свим овим активностима веома је важно водити рачуна о индивидуалним могућностима и потребама сваког детета, како би учење било прилагођено њиховом темпу и омогућило потпун развој говора и комуникацијских вештина, што представља важну основу за њихов даљи развој и учење.

4.4. Примери активности за развој говора кроз различите наставне области

Следећа табела приказује само неколико активности по наставним областима које подстичу развој говора код деце. За сваки предмет наведени су примери активности, као и начин на који оне доприносе проширењу речника, правилном изговору гласова и развоју способности за јасно усмено изражавање.

Табела 10 – Примери активности за развој говора

Предмет / област	Примери активности	Како подстиче развој говора
Музичко васпитање	1. Певање песмице „Ивин воз“ уз тапшање ритма и имитирање возића (прављење возића) 2. Певање песме „Ја посејох лубенице“ уз бројалице и трупкање	Развија правилан изговор гласова, ритам, интонацију, проширује речник, подстиче комуникацију
Ликовно васпитање	1. Цртање омиљених животиња и описивање њихових особина 2. Моделовање фигура од пластелина и причање о њима	Подстиче описивање предмета и појава, развија машту, проширује речник и усмени израз
Упознавање околине	1. Разговор о дрвећу, цвећу, инсектима, шумским животињама, годишњим добима... 2. Упознавање са основним правилима у саобраћају и објашњавање саобраћајних знакова	Уводи нове речи и појмове, развија способност описивања, постављање питања и запажања
Физичко васпитање	1. Игре лоптом у којима деца прате низ упутстава, нпр. баци лопту високо, ухвати је три пута, затим трчи до одређене тачке и врати се, при чему деца усмено описују своје радње док их изводе 2. Плесна игра уз песму у којој деца прате кораке и истовремено изговарају речи или риму које прате покрете	Повезује моторичке активности са говором, развија разумевање инструкција и усмено изражавање

Математика	3. Мерење и поређење дужина или тежине предмета уз усмено описивање разлика („Овај штап је дужи од овог“) 4. Проналажење облика у окружењу („Овај прозор је квадрат, овај сат је круг“)	Развија логичко размишљање, објашњавање решења својим речима, прецизно вербално изражавање и проширује речник математичких појмова
-------------------	--	--

4.5. Вођена фантазија

У свом раду „Вођена фантазија у развоју говора предшколаца“ професорка Слађана Миленковић истиче значај вођене фантазије као психолошке технике у раду на развоју говора деце предшколског узраста. Циљ рада је да се испитају могућности примене ове технике у васпитно-образовном раду и да се укаже на њен значај у подстицању говорног развоја код деце, као и на начине на које васпитачи могу применити вођену фантазију у области методике развоја говора.

Вођена фантазија подразумева намерно коришћење дечје маште са циљем да се утиче на понашање, осећања и психофизичко стање појединца. Ауторка наглашава да су деца данас изложена бројним утицајима различитих медија, због чега је важно повремено успорити уобичајени ритам активности и усмерити пажњу деце на садржаје који подстичу размишљање, машту и говорно изражавање. Применом вођене фантазије могу се увести новине у васпитну праксу које подстичу пажњу деце, њихову креативност и говорно стваралаштво. У раду се издвајају следећи задаци:

- подстицати децу да кроз говорно-језичке игре, посебно оне засноване на вођеној фантазији, развијају своје говорне способности;
- подстицати децу да кроз активности вођене фантазије проширују своја знања и унапређују понашање;
- унапређивати васпитну праксу применом технике вођене фантазије у раду са децом;
- развијати и одржавати пажњу и концентрацију деце током активности.

Да би се створили повољни услови за овакве активности, потребно је децу довести у стање смирености и усредсређености. Усмеравањем пажње деце на инструкције васпитача и на сопствене доживљаје ствара се атмосфера погодна за рад. Активности се најчешће започињу вежбама релаксације и концентрације, при чему се природна склоност деце ка маштању користи како би се подстакла пажња и активно учешће у говорним активностима.

С. Миленковић даје следећи пример вођене фантазије: учесници затварају очи и опуштају се у тихом, пригушеном простору. Васпитач говори тихим, равномерним тоном и прави паузе да би деца имала времена за размишљање. Током фантазије деца замишљају да се враћају у праисторијско доба, описују шта виде, како се крећу и шта осећају. На крају се усмеравају на дисање и полако се враћају у садашњост. Захваљујемо им се што су активно учествовали у овој активности и разговарамо о њиховим осећањима и утисцима, о томе како им се допало маштање.

Ауторка истиче да је активност вођене фантазије била успешна. Сва деца су активно учествовала, имала су прилику да говоре, маштају, размењују приче и допуњују једни друге. На крају, деца су седела за столом и визуелно приказала своје доживљаја – нека су цртала и бојила оно о чему су маштала, нека лепила исцепкане папире у боји. Завршни радови су потом изложени у холу испред радне собе. Активности су праћене методом посматрања и вођењем протокола говорно-језичких активности, при чему је забележено да вођена фантазија успешно подстиче развој свих аспеката говора код деце.

4.5.1. Примери за вођену фантазију

Шумска авантура – деца замишљају да су у шуми, прате стазу, слушају звуке природе, откривају животиње и биљке, а потом причају шта су „видела“ и шта би желела да истраже...

Подводни свет – деца замишљају да роне у океану или језеру, сусрећу рибе и друге морске животиње, истражују корални гробен и описују боје, облике и кретање морских животиња...

Путујемо кроз свемир – деца замишљају да лете кроз свемир, посматрају планете, звезде и ванземаљце, описују своја осећања и шта би истражили...

Лежим на облаку – деца замишљају да леже на облаку и плове небом, осећају како ветар милује лице, гледају пејзаже испод себе и описују шта виде, какве боје, облике, догађаје...

Дворац или град из бајке – деца замишљају да су у бајковитом граду или дворцу, говоре о ликовима и догађајима, описују околину, боје и детаље грађевина...

Вожња возом или бродом – деца замишљају да путују, описују пејзаже које виде, сусрете са другим путницима и доживљаје током путовања...

Да имам чаробни штапић – Деца замишљају да имају чаробни штапић који им омогућава да мењају свет око себе. Могу да „створе“ нешто ново, да помажу животињама или људима, да покрећу догађаје у машти...

Чаробни воз – деца замишљају да путују возом кроз различита времена и просторе (прошлост, будућност, бајковита земља, врхови планина...) и описују пејзаже, сусрете, бића, догађаје...

Свет чудесних животиња – деца замишљају да постају или срећу фантастична створења као што су змајеви, једнорози, животиње које говоре, и развијају кратке приче о њиховим и својим авантурама...

Све ове активности се могу завршити цртањем, причом или драматизацијом, што омогућава деци да на различите начине изразе своје доживљаје и идеје. Цртежи омогућавају визуелно представљање онога што су замислили, прича развија способност да јасно и детаљно опишу шта виде и осећају, а драматизација подстиче гестовни и вербални говор, сарадњу и креативно размишљање. На овај начин деца стичу и јачају и самопоуздање у изношењу својих идеја пред групом.

4.6. Кроз игру до правилног изговора: радионица за старији предшколски узраст

Циљеви радионице:

- Развијање фонолошке свести и способности препознавања гласа у речи.
- Унапређење артикулације гласова у различитим положајима речи (почетак, средина, крај).

- Повезивање гласа и слова кроз игру и рад са словним картончићима са илустрацијом.
- Подстицање самосталног препознавања речи које садрже одређени глас.
- Практична примена фонолошке свести у писању речи на табли.
- Подстицање сарадње, тимског рада и комуникације

Наставна средства:

- Словни картончићи са илустрацијом (слово + слика појма)
- Бела табла и маркери
- Простор за групни рад (столови за рад у малим групама)

Увод у активности

Активност је започета уводним разговором у коме су деца била подстакнута да наведу слова која препознају и речи које почињу тим словима. На тај начин је активирано претходно знање и створена позитивна радна атмосфера. Васпитач објашњава циљ радионице: „ Данас ћемо се играти словима и сликама и тражити слово у речима.“ Објашњава се начин коришћења словних картончића са илустрацијом.

Радионица је реализована са групом деце предшколског узраста. У групи нису уочене значајније потешкоће у изговору гласова, осим код једног детета које је имало неправилан изговор гласа К у средини и на крају речи, што се огледало у слабијем артикулсању гласа или делимичној замени при изговору. Због тога је током активности посебна пажња била усмерена на правилан артикулациони положај овог гласа, уз моделовање и понављање речи. Васпитач показује положај језика и уста и полако изговара глас К, а дете покушава да понови.

Прва активност:

Деца су подељена у три групе и за сваким сточићем налазила се по једна група. Свакој групи су дати словни картончићи са илустрацијом. Посебан задатак био је да пронађу сличице које приказују појмове чији назив садржи глас К (нпр. *коњ*, *око*, *љуљашка*, *мачка*, *ексер*). Након тога, деци је предложено да сами смисле и предложе речи које садрже глас К. Међу предложеним речима биле су: *кокошка*, *школа*, *вук*, *Вукан*, *Коста*, *корито*, *корна*, *крило*...

Слика 1 – Тражимо позната слова

Друга активност:

Деца су, уз подршку васпитача, формирала речи на столовима где су била распоређена у три групе, користећи словне картончиће са илустрацијом. Након проналажења сличица и изговарања речи наглас, деца су делила речи на слоге. Објашњено им је да длан прислоне на браду и да свако отварање уста представља један слог, што им је помогло да боље осете и препознају слоге приликом изговора. Деца су такође уочавала положај гласа у речи – на почетку, у средини или на крају:

- На почетку речи: *коњ, крава, кутија...*
- У средини речи: *мачка, пекар...*
- На крају речи: *мрак, сок, поток...*

Ова активност је допринела развоју слушне пажње, бољем разумевању односа између гласа и слова, као и постепеном усвајању елемената фонолошке анализе.

Слика 2 – Склапамо речи које садрже слово К

Трећа активност

Деца која већ умеју да пишу, исписивала су на белој табли речи које су они предложили, користећи словне картончиће са илустрацијом као подршку за правилно писање и препознавање гласа у различитим положајима речи. Писање речи на белој табли у оквиру радионице има за циљ повезивање изговореног гласа са одговарајућим словом. Када деца изговоре реч, а затим је виде записану, јача се веза између фонеме и графеме, што представља основу развоја предписмених вештина. Током писања речи наглашава се почетни глас и анализира звучна структура, чиме се развија фонолошка свест. Табла се не користи ради формалног учења писања, већ као визуелна и звучна подршка у развоју говора и језичке свести. Остала деца су наставила са формирањем речи од словних картончића са илустрацијом, након чега је свака група изговарала реч наглас, док је васпитач пратио артикулацију и пружао подршку детету које је имало неправилан изговор гласа К у средини и на крају речи. Васпитач је подстицао децу да пажљиво слушају изговор и да полако понове реч. Деца су кроз игру вежбала правилан изговор и помагала једни другима у формирању речи. На тај начин подстицана је и сарадња међу децом, као и развој говорних вештина.

4.6.1. Евалуација и развојни значај радионице

Током радионице деца су активно учествовала и показивала велико интересовање за игру словима и рад са словним картончићима са илустрацијама. Са радозналошћу су препознавала гласове у речима, делила речи на слоге и уочавала положај гласа у различитим речима. Атмосфера у групи била је весела и подстицајна, а креативност деце дошла је до изражаја када су сама осмишљавала нове и духовите речи, као што су „кравоцвет“ („цвет који расте на крави“) и „кравец“ („кравин муж“).

Током активности деца су груписала сличице, повезивала слова са појмовима и анализирила речи, чиме су развијала своје когнитивне способности. Рад у групи подстицао је сарадњу, слушање других и поштовање реда, што је допринело развоју социјалних вештина. Успешно решавање задатака код деце је подстицало осећај задовољства и самопоуздања.

Дете са неправилним изговором гласа К добијало је индивидуализовану подршку током активности. Иако напредак у артикулацији није био значајан, уочено је да се дете осећа сигурније и спремније да активно учествује. Рад на табли омогућио је повезивање развоја фонолошке свести са графомоторичким вештинама, а деца су постепено постајала сигурнија и самосталнија у препознавању и употреби гласова.

Такође је веома важно да се током оваквих активности створи пријатна и опуштена атмосфера за рад, у којој се деца осећају сигурно, слободно да изразе своје идеје и спремно да уче кроз игру и сарадњу са вршњацима.

5. Закључак

Развој говора и правилан изговор гласова имају веома важну улогу у укупном развоју детета. Говор омогућава детету да комуницира са окружењем, изражава своје мисли, осећања и потребе, али и да успешно учествује у процесу учења и социјалним односима. Истраживање је показало да су поремећаји у изговору гласова један од најчешћих говорно-језичких проблема код деце предшколског и раног школског узраста и да се, према мишљењу васпитача, учитеља и логопеда, у последњим годинама јављају све чешће.

Резултати истраживања показују да су најчешћи облици поремећаја неправилан изговор гласова Р, С, Ш, З, Л и Љ, односно ротацизам, сигматизам и ламбдацизам. Такође се јављају изостављање и замена гласова, неразговетан говор, као и друге говорно-језичке потешкоће. Подаци указују и на то да се ови проблеми чешће јављају код дечака него код девојчица.

Као најчешћи узроци повећане учесталости говорно-језичких поремећаја истичу се прекомерна употреба дигиталних уређаја у раном детињству, недовољна вербална комуникација у породици, недостатак подстицајног говорног окружења, мање читања и разговора са децом, као и одређени физиолошки и генетски фактори. Истраживање је такође показало да говорно-језичке потешкоће могу имати значајан утицај на школски успех детета, нарочито у почетној фази учења читања и писања.

У раду је посебно наглашена важна улога васпитача у раном препознавању говорно-језичких потешкоћа и подстицању развоја говора код деце. Кроз свакодневну комуникацију, игру, читање прича, говорне и језичке игре, као и различите активности у вртићу, васпитач може значајно допринети развоју правилног изговора гласова и богаћењу речника. Такође је истакнута потреба за добром сарадњом између васпитача, учитеља, родитеља и стручних сарадника, посебно логопеда.

Резултати истраживања указују и на потребу за већом доступношћу логопедске подршке у предшколским установама и школама, као и за системским унапређењем услова рада са децом која имају говорно-језичке потешкоће. Рано препознавање проблема и правовремено укључивање стручне помоћи од великог су значаја за успешну корекцију изговора и спречавање каснијих тешкоћа у учењу и комуникацији.

Посебно је важно да се у раду са децом створи пријатна, подстицајна и опуштајућа атмосфера, у којој ће се деца осећати сигурно и слободно да говоре, постављају питања и изражавају своје мисли. У таквом окружењу говор се развија природно и спонтано, што доприноси развоју самопоуздања, комуникацијских вештина и успешнијем учењу.

На основу свега наведеног може се закључити да је развој говора заједничка одговорност породице, предшколске установе, школе и стручњака. Само кроз заједнички и континуиран рад могуће је обезбедити услове у којима ће свако дете имати прилику да развије своје говорне способности и успешно се укључи у образовни и друштвени живот.

Литература:

- Бугарски, Р. (2003). *Увод у општу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Vigotski, L. S. (1983). *Mišljenje i govor*. Београд: Nolit
- Dobrota, N. (2010). *Artikulationo-fonološki poremećaji*. Београд: Zavod za psihofizičke poremećaje i govornu patologiju „Cvetko Brajović“, Univerzitet u Београду, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
- Zotović-Kostić, M. (2023). *Pijaževa teorija kognitivnog razvoja: osnovni koncepti i kritike*. Novi Sad: Filozofski fakultet
- Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. (2001). *Aktivno učenje*. Београд: Institut za psihologiju
- Jovanović- Simić, N., Duranović, M., Petrović-Lazić M. (2017). *Govor i glas*. Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Medicinski fakultet Foča
- Kamenov, E. (2008), *Образовање предшколске деце*. Београд: Завод за уџбенике
- Каменов, Е. (2010): *Мудрост чула IV део – децје говорно стваралаштво*. НовиСад : Драгон
- Миленковић С., Николић М. (2019). *Припрема деце за описмењавање*. Сремска Митровица: Висока школа струковних студија за образовање васпитача и пословних информатичара – Сирмијум
- Миленковић, С. (2012). *Методика развоја говора*. Сремска Митровица: Висока школа струковних студија за образовање васпитача и пословних информатичара – Сирмијум
- Миленковић, С. (2024). *Читање и промишљање*, Београд: Чигоја штампа
- Миленковић, С. (2010). *Методика развоја вербалне комуникације и говорног стваралаштва*. Сремска Митровица: Висока школа струковних студија за образовање васпитача и пословних информатичара – Сирмијум
- Milenković, S. (2021). *Vođena fantazija u razvoju govora predškolaca*. Dostupno na: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://horizonti.vsovsu.rs/javascr/zbornikhorizonti2021e-verzija.pdf&ved=2ahUKEwjle7G6pOTAxVRJxAIHcsGKS4QFnoECBsQAQ&usg=AOvVaw1t4yQk6-19vwRheZNZAdZn> (9. 3. 2026)

Николић, М., Миленковић, С. (2018). *Предлог програма за подстицање развоја предвештина читања у предшколској установи*. У: Иновације у настави, XXXII, 2019/1.

Milinković Z. M., Čutović M. Mirjana. (2016). *Kraće usmene forme u funkciji razvoja govora kod dece*. Jagodina: „Savremeno predškolsko vaspitanje i obrazovanje: Izazovi i dileme“ (str. 77–85)

Основе програма предшколског васпитања и образовања – *Године узлета*. (2019) Београд: Просветни преглед: Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

Panić, V. (1984). *Razvojno-dinamička psihologija i psihologija učenja*. Београд: Научна књига

Рот, Н. (1987). *Опита психологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства

Šipka, M. (2005). *Jezik i kultura govora*. Сарајево: Институт за језик

Шљивовац, М. (2023). *Фонолошка и фонемска свесност као предуслови почетног читања и писања*. Методика теорија и пракса 1/2023 (стр. 90–105).

Београд

https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.scribd.com/document/388719325/Johan-Gotfrid-Herder-Rasprava-o-Poreklu-Jezika&ved=2ahUKEwiC8a2w27GSAxUIHRAIHXp0ObUQFnoECBgQAQ&usg=AOvVaw2leA_UK5rLOLcFdKFy-Ic7 (преузето: 8.1.2026)

Прилози

Прилог 1 – Упитник 1 – Пример упитника за васпитаче

Упитник за васпитаче

1. Колико година стажа имате у раду са децом у предшколској установи?
а) више од 5 б) више од 10 в) више од 20 г) више од 30
2. Школска спрема:
а) Виша школска спрема б) Висока школска спрема
3. Које сте проблеме у изговарању гласова уочили на раном узрасту деце? Који су гласовни поремећаји, а који нису развојно оправдани, доминирали на том узрасту?
Изговарање гласова (суптосника); мчшкане
штрљиве изговарања гласова (с, з, ш...)
4. Који проблеми у изговору гласова најчешће остају до поласка у школу?
Изговарање карактеристичних гласова за
тај узраст (р, љ-ј (крај љ)).
5. Ако посматрате проблеме у изговарању гласова, каква су ваша запажања што се тиче учесталости појаве ових проблема током година рада у вртићу?
А) чешће се јављају Б) на истом су нивоу В) ређе се јављају
6. Ако је ваш одговор под А (у претходном питању), изнесите своје мишљење о могућим узроцима за већу учесталост овог проблема.
Слоба комуникација са одраслим особама, као и
сподиза прекомерне употребе гл. уређаја.
7. Које су, по Вашем мишљењу, мере за превенцију говорних поремећаја?
- рана струјана деце (од 3. године), са одговорима-
ном терапијом логопеда.
- Више комуникације са одраслима и вршњацима
8. Који су, по Вашем мишљењу, начини рада којима се подстиче говор деце?
- тежња употреба говорних игра у раду са
децом (римицке игре, драмичке...); деце у којима
доминирају наглашавање и драматички гласови
(словотна излагања: рецитовање, певање, читање, игре, четрице
и. све су све наведене активности занемарене последњих година!!!
ХВАЛА!

Предшколска установа: „Гимназион“

Предшколска група (број деце): 18

дечаци: 8 девојчице: 10

БРОЈ ДЕЦЕ СА ПРОБЛЕМОМ У ИЗГОВАРАЊУ ГЛАСОВА: 5

Дечаци: 4

Девојчице: 1

Васпитачица Марина Мартиновић

Прилог 2 – Упитник 1 – Пример упитника за учитеље

Поштовани, молим Вас да попуните овај упитник јер су ми подаци потребни за израду мастер рада на тему *Проблем изговарања гласова деце предшколског узраста и стратегије подршке*. Ваше искуство би ми значило у овом истраживачком раду.

Упитник за учитеље

1. Колико година стажа имате у раду са децом у школи?
а) више од 5 б) више од 10 в) више од 20 г) више од 30
2. Школска спрема:
а) Виша школска спрема б) Висока школска спрема в) Степен магистра
3. Које сте проблеме у изговарању гласова уочили код деце у првом разреду основне школе? Који су најчешћи говорно-језички поремећаји код деце?
Неправилан изговор гласова (В, Л, Р, Ђ, Ђ, Ш).
4. Да ли су говорно-језички поремећаји чешћи код дечака или код девојчица?
 а) код дечака б) код девојчица
5. Ако посматрате проблеме у изговарању гласова, каква су ваша запажања што се тиче учесталости појаве ових проблема током година рада у школи?
 А) чешће се јављају Б) на истом су нивоу В) ређе се јављају
6. Ако је ваш одговор под А (у претходном питању), изнесите своје мишљење о могућим узроцима за већу учесталост овог проблема.
Децa првогe више времена уз дигиталне уређаје, смањена комуникација.
7. Како поступате у ситуацији када посумњате да дете има говорно-језички поремећај?
Обавим разговор са родитељима и учућим их код лекара.

8. Каква је сарадња са родитељима деце која имају говорно-језичке поремећаје?

Родитељи углавном прихватају препоруке, али највише очекују од стручњака (у циљу рада са децом).

9. Како остала деца прихватају дете са говорно-језичким сметњама?

Понекад игравају друшаре.

10. Да ли сте приметили да се те сметње одражавају на учење детета? Ако је ваш одговор ДА, објасните укратко како.

Одражава се на учење детета, посебно на почетно читање и писање, изазива несигурност.

11. Да ли у школи имате логопеда?

А) ДА

Б) НЕ

12. Које су, по Вашем мишљењу, мере за превенцију говорних поремећаја?

Смањена дијалекта дијалектна уредба и више разговора!

ХВАЛА!

Прилог 3 – Пример интервјуа са логопедом

1. Колико година стажа имате?

Имам 28 година стажа.

2. Неки подаци показују да је проценат деце са потешкоћама у изговору гласова сваке године све већи. Какво је Ваше искуство у вези са тим? Колико често се јављају поремећаји у говору код деце? И који су најчешћи?

Учесталост говорно-језичких проблема је све већа. Из искуства се сматра да преко 60% деце има неки од говорно-језичких проблема. Најчешћи су тепање(дислалије-сигматизам, ротацизам, ламбдацизам), у мањем проценту муцање, остало су говорно-језичка одступања као дисфазије, аутизам, ментална ретардација.

3. Да ли су говорно-језички поремећаји чешћи код дечака или код девојчица?

Код дечака.

4. Који су, по Вашем мишљењу, могући узроци за већу учесталост овог проблема?

Употреба екранизације у дужем временском трајању у току дана, одсуство адекватне стимулације од стране родитеља, трауматизам, генетска предиспонираност.

5. Да ли постоје предрасуде везане за поремећаје у говору код деце? Да ли родитељи избегавају да децу доводе логопедима?

Не постоје.

6. Који је Ваш савет родитељима када су у питању говорно-језички проблеми деце? Родитељи су често у недоумици како препознати да је детету потребан логопед. Кад је најбоље кренути са терапијом?

Саветодавни рад обухвата стимулативни програм рада у вртићу, код куће, а по потреби укључивање у логопедски третман.

7. Које су, по Вашем мишљењу, мере за превенцију говорних поремећаја? Како родитељи могу утицати на превенцију појаве говорних тешкоћа детета?

Праћење развоја детета, редовни скрининг, активно учешће родитеља у стимулисању и развоју говора и језика од раног узраста.

8. Које су последице нетретираних говорних потешкоћа? Како се то одражава на живот касније и колико је могуће у каснијим годинама то исправити?

Последица говорно-језичке неразвијености воде у дисфункцију на менталном плану било да се сазнајне функције не развијају, што је увод у менталну ретардацију, тако и на социоемоционалне потешкоће, што се у каснијем периоду не може надоместити.

9. Колико су данас логопеди доступни деци и родитељима и шта би била идеална ситуација – где и колико да их има да би се побољшао систем рада с децом?

Логопеди су доступни, али не у мери у којој би требало. Логопедски рад треба да буде индивидуалан. Рад у оквиру групе не пружа адекватне услове за превиан и ефикасан рад. Рад један- на- један у добрим условима је услов за постизање добрих резултата.

В. Д.